

Casa de Sarte d'Unha i Casa Joanchiquet de Vilamòs: el comerç de bestiar a la Val d'Aran (segles XVIII-XIX)

Sarte House from Unha and Joanchiquet House from Vilamòs: the livestock trade in the Val d'Aran (seventeenth-eighteenth centuries)

per M. Àngels Sanllehy i Sabi

Institut d'Estudis Aranèsis

RESUM:

Visió general del paper dels tractants de bestiar de la Val d'Aran al tombant dels segles XVIII i XIX. Se centra en l'anàlisi de l'activitat de dues cases araneses que es van dedicar intensament al comerç ramader. Casa de Sarte d'Unha, representada per Ignasi Mòla, que va treballar a la darrerria del segle XVIII, habitualment associat a altres aranesos o a forasters, i que va fer una comercialització molt diversificada (porcs, moltons, cabres i mules). Çò de Joanchiquet de Vilamòs, una important casa forta, representada per Antoni Aunòs, especialitzat al segle XIX en el comerç de mules, ja fos de forma autònoma, ja fos en comissió per la Companyia d'Aragó al Poitou.

PARAULES CLAU:

Comerç transpirinenc, marxants, ramaders, ramblers, fires ramaderes, bestiar, mules, porcs, moltons, cabres, Val d'Aran, aranesos, Catalunya, Aragó, França.

ABSTRACT:

An overview of the role of livestock dealers in the Val d'Aran at the turn of the eighteenth, and nineteenth centuries. It focuses on the analysis of the activity of two Aran houses which were intensively engaged in livestock trade: Sarte d'Unha House, represented by Ignasi Mòla, who worked in the late eighteenth century, usually associated with either Aran dealers or outsiders, and traded in all kinds of stock (pigs, sheep, goats and mules); Joanchiquet House from Vilamòs, an important fortified farm, represented by Antoni Aunós, who specialized in the nineteenth century in the mule trade, either independently or on commission for the Companyia d'Aragó in the Poitou.

KEY WORDS:

Trans-Pyrenean trade, livestock dealers, farmers, drovers, cattle fairs, cattle, mules, pigs, sheep, goats, Val d'Aran, Aran, Catalonia, Aragon, France.

En els comptes i la correspondència setcentista i vuitcentista d'una dinastia de marxants de mules colomins, els Brufau, veiem com anaven sovint de generació en generació a la vall de Benasc, a la d'Aran, a l'Alta Ribagorça i el Pallars Sobirà, i com es troben prop de la frontera i de ports com els d'Aula, de Salau, Marterat, Serví, Orla, Boet, dels de Cabús o de Tavascan i

del Port Negre, a set o vuit hores de camí de poblacions franceses com Sentenh, Salau, Aulus, St. Lizier, Seix, Saleix i Vicdessos, els pobles aranesos on compren mules a criadors que al mateix temps són recriadors: Bausén, Canejan, Bossost, Arres, Lés, Arró, Toran, Bagergue, Unya, Salardú, Alòs, Isil, Unarre, Noarre, Lladorre, Ribera de Cardós, Norís, Tor, Alins, Civis...¹

Amb aquestes paraules de Núria Sales resta palès com la Val d'Aran i el seu entorn constituïa l'eix central del comerç d'importació de mules a la Catalunya moderna. Certament, hi ha poc a afegir després de la recerca i l'aportació pionera i definitiva de Núria Sales,² tanmateix reprenem el tema sobretot com a mostra de reconeixement a una recerca que ha dibuixat realitats històriques complexes,³ ha fet replantejar molts temes i ha ajudat a mirar, des d'òptiques diferents, la nostra història, sempre des d'una anàlisi documental exhaustiva i rigorosa.

Per contribuir a l'estudi del paper dels marxants-ramaders aranesos en el comerç de bestiar en general, i de mules en particular a Catalunya entre els segles XVIII i XIX, s'han examinat fons documentals de caràcter general i particular. El fons Cortadellas de l'Arxiu Històric de Tarragona, sobre una companyia comercial que va controlar les transaccions de bestiar a Catalunya a aquesta època. I dos fons patrimonials de l'Archiu Generau d'Aran, que permeten fer dues anàlisis de cas: el d'Ignasi Mòla, de çò de Sarte d'Unha, i el de Francisco Aunòs, de çò de Joanchiquet de Vilamòs. L'objectiu és comprovar el pes dels ramblers aranesos en el comerç ramader català, les seves activitats (com ara adquisició del bestiar, trasllat, cria, venda, xarxes de negoci, connexió entre fires llunyanes, societats, endeutament) i la cronologia de les etapes detectades. Alhora, es volen definir els models essencials per estudiar les cases dedicades a aquesta activitat a la Val d'Aran, en les seves diferents formes.

La Val d'Aran en el mercat

La Val d'Aran, situada al punt de contacte de Catalunya i Aragó, junt a la frontera francesa, va esdevenir històricament un centre estratègic, no només per la situació geogràfica, sinó també per la situació jurídica que la convertia en un territori privilegiat, que gaudia de força franquícies fiscals i comercials. La vocació d'espai d'intercanvi que es va afiançar en aquest territori té molt a veure amb aquestes premisses. Les dades de la duana de Bossòst a mitjan XIX indiquen un tràfic notable de bestiar mular. L'any 1843 hi van passar 1.860 mules, l'any 1844, 1.762⁴

1. N. SALES, *Mules, ramblers i fires (s. XVIII-XIX)*, Reus, Centre de Lectura de Reus, 1991, 24-26.

2. N. SALES, «Mules, ramblers i fires (s. XVIII-XIX)», *L'Avenç* 62, 1983, 23-33; SALES, «Ramblers, traginiers i mules (s. XVIII-XIX)», *Recerques* 13, 1983, 65-81.

3. I amb molt bon criteri, com remarca P. Vilar: «Però per a un historiador el pitjor dels errors no seria posar ordre allà on no n'hi ha, allà on el fenomen *històricament característic* és precisament el *desordre?* [...]». P. VILAR, «Pròleg», dins N. SALES, *Els segles de la decadència (segles XVI-XVIII)*, vol. IV, *Història de Catalunya*, Barcelona, Edicions 62, 1989, 10.

4. P. MADDOZ, *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de Ultramar*, Madrid, Establecimiento Literario-Tipográfico de P. Madoz y L. Sagasti, 1845-1850, veu: «Bosost».

mules. Quantitats que donen una mitjana d'unes cinc mules al dia. Ara bé, això són les xifres oficials, caldria conèixer la quantitat de caps de bestiar que van entrar a la Val d'Aran defugint el control duaner, actuació fraudulenta que també duien a terme les grans companyies comercials.⁵

Certament la cria de bestiar mular era un fet molt anterior al segle XIX,⁶ quan Madoz en destacava la importància. Els privilegis que autoritzaven la lliure importació de caps de mular foren força nombrosos, al segle XVII (el 1637: 1.000 caps; el 1675: 1.000 caps; el 1691: 1.200 caps) i també al segle XVIII (1728, 1738, 1755, 1760), encara que el setcents era ja una altra època, en la qual més que demanar exempcions calia vetllar per no perdre les vigents. El Conselh Generau dera Val d'Aran treballava per garantir el respecte d'aquests privilegis, i alhora controlava i gestionava el repartiment de les franquícies en proporció a la població de cada *terçon*. Es reconeixia que la subsistència dels habitants de la Val d'Aran depenia de l'activitat comercial, i per tant aquesta es facilitava i potenciava. Un fet com la presència d'aranesos a les fires de Sarinyena, Graus, Benasc o Montsó indica la interconnexió entre el mercat aranès i l'aragonès, el primer com a centre de provisió de bestiar mular, el segon com a proveïdor de cereals, vi i oli per al consum aranès.

Entre les fires de bestiar més concorregudes a Catalunya a l'època moderna destaquen les de Vielha, Salàs i Verdú, les dues primeres amb vendes de prop de 3.000 mules, i la darrera, de 2.500 mules. Totes tres estaven ben lligades al comerç de la Val d'Aran,⁷ ja fos per proximitat, o ja fos per influència d'aranesos. També hi estaven molt relacionades les fires d'Esterrí, de Vilaller i del Pont de Suert, si bé aquestes amb menor volum de negoci. Un memorial de 1827,⁸ citat per Núria Sales, explicava que a Catalunya li calien cada any de 12.000 a 15.000 mules noves i només en produïa 500, la resta havien de venir doncs del comerç transpirinenc –amb una fira de referència ben prospera de la Val d'Aran: Sant Beat. Les fires catalanes esdevenien aleshores el centre de distribució de tot el bestiar procedent de França.⁹

5. El 1829 s'acusa la companyia de Mullerat, Brufau i Martí d'haver venut 28 mules sense les corresponents guies, cosa que desmentiren amb tota mena de justificacions. AHT (Arxiu Històric de Tarragona), Cortadellas, C/132. Cal ser prudent en usar el mot *contraban*, car, com diu N. Sales, parlar-ne per al segle XVIII, quan les patzeries eren vigents, seria un anacronisme. SALES, *Mules...*, 62.

6. Sobre el segle XVII: P. POUJADE, «Le commerce des mules entre la France et l'Espagne à l'époque moderne: l'exemple du Val d'Aran et des Pyrénées centrales», *Annales du Midi*, t. 111, n. 227, 1999, 311-324; *Une société marchande: les commerce et ses acteurs dans les Pyrénées modernes*, Tolosa, Presses Universitaires du Mirail, 2008, 62-70; *Le voisin et le migrant: hommes et circulations dans les Pyrénées modernes (XVIIe-XIX siècle)*, Rennes, Presses Universitaires de Rennes, 2011, 211-236 (VA 215-222).

7. M.A. SANLLEHY, *Comunitats, veïns i arrendataris a la Val d'Aran (s. XVII-XVIII): dels usos comuns a la dependència econòmica*, Tremp, Garsineu, 2007, vol. 2, 285-316.

8. SALES, *Mules...*, 63.

9. Mapes dels camins i fires, amb isocrones, a «Camins, traguiners, ramblers i mules», *Atles d'història de Catalunya*, Barcelona, Edicions 62, 1995, 170-171. Cfr. E. VICEDO (ed.), *Fires, mercats i món rural, IV Jornades sobre Sistemes Agraris, Organització Social i Poder Local als Països Catalans*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, 2004; E. GIRALT RAVENTÓS (dir.), *Història agrària dels*

Els itineraris seguits pels ramblers de la Val d'Aran en el trajecte nord-sud¹⁰ comportaven forçosament, com a mínim el pas d'un port. Per citar només els més importants: el de la Picada cap a Benasc i muntanya aragonesa; el de Vielha cap a la Ribagorça, mitja muntanya aragonesa, i terres occidentals catalanes; la collada de Beret i el port de la Bonaigua cap al Pallars i terres catalanes.¹¹ Madoz parlava emfàticament del risc de les travesses per aquests ports:

Llevan los araneses, siempre laboriosos, sus ganados mayores a las ferias más importantes del país: celébranse por desgracia en el invierno las dos muy concurridas en Sariñena (prov. de Huesca): o es preciso renunciar a la venta de las caballerías, o arrostrar los riesgos del puerto, alternativa terrible para un país cuya principal riqueza consiste en sus prados, cuyo único comercio es el ganado: espérase con ansiedad un día despejado, y si amanece al fin, afanosos los comerciantes dirigen sus caballerías precedidas de 30, 40 y 50 bueyes para abrir camino y pisonear la nieve: empieza la marcha del convoy con 600, 800, 1.000 y más caballerías, no sólo de los araneses, sinó también de mulateros de los valles vecinos: cuantos se interesan en el bien del país miran la comitiva subir el puerto, y cuando ya han alcanzado la cima de aquellas elevadas montañas, cesa el sobresalto de los que tienen allí comprometida su fortuna, pendiente de la más pequeña tempestad que pudiera sobrevvenir en aquel delicado trance: si alguna vez la desgracia de los habitantes es tal que ni por Viella ni por la Bonaigua pueden pasar sus ganados, la aflicción del país es extraordinaria, no sólo porque dejan de vender las caballerías que han criado o recriado, sinó porque contándose con aquella salida, si no se realiza, escasean las yerbas con grave perjuicio de los habitantes.¹²

És evident que, si el circuit es trencava, tot trontollava, ja que hi havia excessiva pressió del bestiar i això generava insuficiència de pasturatges.

Els aranesos i la Companyia d'Aragó o de Calaf

La recerca de traces d'aranesos que actuessin de proveïdors de bestiar de la gran companyia comercial catalana, la Companyia d'Aragó, o de Calaf,¹³ dóna resultats

Països Catalans, vol. 3, *Edat Moderna*, Barcelona - Universitat de Barcelona, Fundació Catalana per a la Recerca i la Innovació, 2008; J. THOMAS, *Le temps des foires: foires et marchés dans le Midi toulousain de la fin de l'Ancien Régime à 1914*, Tolosa, Presses Universitaires du Mirail, 1993.

10. Cf. *Circulation des marchandises et réseaux commerciaux dans les Pyrénées (XIIIe-XIX siècles)* = *Circulació de mercaderies i xarxes comercials als Pirineus, segles XIII-XIX*, Tolosa, CNRS, Universitè de Toulouse-Le Mirail, 2005, 2 vol.

11. Enumeració completa a SANLLEHY, *Comunitats...*, vol. 2, 287.

12. MADDOZ, *Diccionario...*, veu: Arán (Valle de).

13. El fons Cortadellas és essencial per a l'estudi del comerç de bestiar a Catalunya al tombant dels segles XVIII i XIX, s'hi fa palesa la complexitat de les companyies allí representades, no només per les múltiples activitats comercials i arrendatàries que duïen a terme, sinó també

molt minsos per a la darrerria del XVIII. Només apareix un tal A. Roig de Bagergue, com a venedor d'una única mula el 1799 i una altra el 1800, segons l'administració de Salillas. A la banda catalana, hi ha constància que l'any 1800 Ventura Vidal d'Ar-ròs, el *Ventureta*, venia catorze mules a la fira de Verdú. L'any 1804, l'apotecari de Vielha en venia una a Prades, mula que després seria venuda a Osca. A aquesta mateixa època trobem esmentat Ambròs Moga, domiciliat a Barcelona, com a gestor de la Companyia. El cognom Moga és clarament aranès. Podia ser l'home dels aranesos a la capital, l'intermediari? Tanmateix, cal preguntar-se perquè –segons tots els indicis– a la darrerria del segle XVIII els tractants de mules aranesos i la Companyia no havien coincidit. El cert és que no es pot pas parlar d'una companyia feble o poc estesa. Es plantegen, doncs, dues hipòtesis: la capacitat comercial dels marxants-ramaders aranesos era prou forta per fer viable una penetració directa en el mercat aragonès i en el català, o era tan dèbil que no fou objecte d'atenció de la Companyia. La primera podria ser la hipòtesi vàlida, i en aquest context, la figura d'Ignasi Mòla que analitzem en aquestes ratlles n'és un cas típic.

Tornant a la Companyia d'Aragó, a partir de la segona dècada del segle XIX es detecta una presència notable d'aranesos. Com hem dit, al començament del XIX encara no hi havia venda directa a la Companyia, llevat d'algun cas puntual a través de l'administració aragonesa, concretament a Salillas. A partir dels anys vint es va produir un canvi d'estratègia comercial i els aranesos es van implicar més directament en la xarxa catalana organitzada. A partir d'aquell moment la Companyia es va apropar més als centres productors. Les compres es feien directament a aranesos i no pas a intermediaris d'altres zones. D'altra banda –com diu Núria Sales–, fins i tot la Companyia acudia al Poitou per comprar bestiar. Això implicava una minva notable del preu de cada cap, ja que estalviava el pas per dues fires (una a terres franceses i altra a terres catalanes). Ara bé, aquesta compra directa no la feien pas personalment els empleats de la Companyia –encara que així ocorria en alguna ocasió. Habitualment s'encarregava a un intermediari la gestió de compra en nom de la societat i la conducció de les mules a un lloc determinat. Aquesta funció era encomanada moltes vegades a marxants aranesos, principalment a Antoni Aunòs de çò de Joanchiquet de Vilamòs, com veurem tot seguit.

S'ha de remarcar la importància quantitativa de les partides de mules comercialitzades per aranesos destinades a la Companyia. Destaquen partides de 9, 10 o 11 mules, mentre que les partides dels ramaders pallaresos o gironins eren de 2 o 3 mules. Així els anys 1824-1829 es troben cinc partides d'11 mules, tres de 10 mules, una de 9, 8, 7 i 6 mules, dues de 4, 3 i 2 mules i sis partides d'1 mula. En con-

per les xarxes de relació que van establir. La Companyia d'Aragó tingué el seu punt àlgid entre 1793 i 1800. AHT, Cortadellas, C/46, C/62, C/63, C/82, C/86, C/92, C/121, C/122, C/127, C/132, C/133, C/140, C/146, Ca/2, Ca/4, Ca/12, Ca/17, Ca/50, Ca/51, Ca/52, Ca/57, Ca/60; G. PÉREZ SARRIÓN, «Capital comercial catalán y periferización aragonesa en el siglo XVIII. Los Cortadellas y la “Compañía de Aragón”», *Pedralbes* 4, 1984, 187-232; J. I. GÓMEZ ZORRAQUINO, «La burguesía mercantil catalana y su presencia en Aragón (1770-1808)», *Pedralbes* 8, 1988, 405-423; L. NAVARRO MIRALLES, «La Compañía de Aragón (1777)», *Estudios Históricos y Documentos de los Archivos de Protocolos* V, 1977, 141-151.

seqüència, la quantitat global comercialitzada pel col·lectiu aranès és significativa comparada amb la de marxants d'altres zones. En els comptes de 1824-1829 s'explicita l'origen d'unes 700 mules, d'aquestes, un total de 139 havien estat proveïdes per aranesos. La quantitat va pujar a la dècada dels trenta, els anys 1831-1832, van ser 143 les mules que s'havien adquirit a través del col·lectiu aranès.

Pel que fa als protagonistes es detecta la presència constant de les mateixes persones, veïns de la zona mitjana i baixa de la Val, és a dir dels *terçons* de Vielha, Marcatoosa, Lairissa i Quate Lòcs: Andreu Puig de Bossòst, 28 mules (1824), 18 mules (1830) i 21 mules (1831-1832), un 20%, 38% i 14%, respectivament, del total de les comercialitzades per aranesos. Binós de Vielha: 53 mules (1824-1829), un 34% del total de les 139 comptabilitzades en aquest període. Francisco Ademà Subirà d'Arròs: 21 mules (1824-1829), això és un 15% del total. Als anys trenta va destacar la casa Joanchiquet de Vilamòs –que veurem tot seguit–, concretament entre 1831 i 1832 Antoni Aunòs va fornir 82 mules, més de la meitat –un 57%– del total de les 143 mules que els aranesos van vendre als Brufau, Mullerat i Martí.¹⁴

En repetides ocasions s'assenyala la Pobla de Segur com el lloc de recepció de les mules que baixen de la Val d'Aran. Les cartes de Mariano Brufau –estudiades per Núria Sales– demostren les seves anades i vingudes amb mules, moltes vegades passant per la Val d'Aran, altres vegades servint-se d'aranesos, que simplement li donaven informació o li feien de transportistes: «Air arribà lo Ramo de la Balldearan ap 23». «No vam puigar fins Asterri perquè quedàrem ap un aranès que me menarà 12 o 15 mulas mitjanas de las del Puitó ap lo pacte que no agradanme las mulas y el preu nyaurà tracte [...]»¹⁵ En la comptabilitat resten reflectides despeses com les 60 lliures de «gastos de dit biatge en la Ball de Aran y fira de Pon de Suert».¹⁶ Es fa palesa la precarietat i la inseguretat del comerç, sempre pendent de tancar un bon tracte, d'acord amb la qualitat de la mercaderia i el preu, factors plenament variables segons l'oferta disponible. Els habitants de la Val d'Aran coneixien bé les fires, el propi Brufau fou informat sobre la fira de Tolosa per un aranès, F. Ademà, «quem digué que per S. Joan yabia una fira en Tolosa que solan sortí de mol bonas [...]».¹⁷ La inestabilitat política afectava evidentment el comerç. Un agent dels Brufau, A. Clermont, els escrivia el 1820 que no havia pogut arribar a totes les fires que volia anar i acabava: «Con esto que se habla aqui de los asuntos de España puede esser que valdria mas que viniessen Vm a vuscar el ganado a la valde Arran porque en revoluciones no ay mucho que fiar».¹⁸

Si es fa una anàlisi de l'organització d'aquest comerç, a grans trets se'n poden definir dues modalitats. Una seria la compra a una fira francesa, la recria a la Val, i la venda a una fira catalana o aragonesa (o la variant de la venda sense recria

14. En anotar la partida comprada als aranesos sovint s'especificava: «rebudas en la Pobla de Segur». AHT, Cortadellas, C/122.

15. SALES, *Mules...*, 81 (4-III-1820).

16. AHT, Cortadellas, C/122.

17. SALES, *Mules...*, 81 (24-IV-1820).

18. SALES, *Mules...*, 78 (27-I-1820).

intermèdia). L'altra seria la compra a nom d'altri, i per tant l'actuació de simple intermediari comercial. La primera modalitat suposa una inversió de capital i uns riscos; la segona, no. Es comprova que un mateix marxant o ramader podia con-
jugar ambdues modalitats. Una altre tret característic molt habitual era l'establiment de societats que permetien reunir més capital i, paral·lelament disminuir els riscos. Eren societats temporals establertes per a dues o tres campanyes, i amb escàs capital. Hi havia casos de reclamacions de deutes per menys de 20 doblons, 16, la qual cosa fa pensar en societats que no tenien res a veure amb les grans companyies de marxants de bestiar¹⁹ o els grans ramaders aragonesos, propietaris de ramats de més de 1.000 caps d'oví. Un altre exemple de migradesa és la constitució d'una societat «de bestiar mular, bacum, bestiar llana, cabres llana y demás tractes o contractes [...] a tota pèrdua y canancia [sic] per igual part», establerta entre tres aranesos el 1815, amb un capital total de 150 doblons de quatre i un nombre no gaire notable de caps comercialitzats. Altres exemples en serien la societat formada el 1812 per Joan Vidal i Isidre Estrada amb partides de 10 a 22 caps. El preu d'una vaca oscil·lava aleshores entre els 18 i 19 duros, un matxo entre 18 i 23 duros i una mula 13,5 doblons. En una fira, els ingressos podien suposar unes 125 pessetes a cada soci, al cap de l'any un total de 556 dobles. A vegades el deute entre socis era saldat en bestiar, com ara les 12 mules pagades per Joan Vidal als Estrada a compte de les 3.053 pessetes de deute detectat en la comptabilitat anual.²⁰

S'ha parlat moltes vegades de la pluriactivitat del món pagès. Pierre Vilar en dóna exemples i denominacions ben variades: «pagès-negociant», «comerciant-pagès», «pagesos-mercaders» o «pagesos-carreters», i es pregunta: «on és la frontera amb la pagesia pura i simple?»²¹ A més, s'ha explicat la dedicació comercial dels habitants de zones de muntanya –ho demostra abastament Laurence Fontaine en els seus estudis sobre territoris alpins²² i s'ha fet evident també en estudis sobre la Val d'Aran.²³ A aquesta vall l'activitat comercial tenia, evidentment, graus diversos. Hi van destacar algunes cases, ja fos en el comerç de la fusta, com casa Benosa de Canejan o casa deth Senhor d'Arròs, ja fos en el comerç de bestiar, com casa de Sarte d'Unha, o casa Joanchiquet de Vilamòs, que analitzem en aquestes ratlles. La tria d'aquests casos no ha estat arbitrària. Casa de Sarte, poc coneguda

19. SALES, «Ramblers...», 65-81.

20. ACA (Arxiu de la Corona d'Aragó), RA (Reial Audiència), Plets Civils 3400 (1819-1833, i llibreta afegida de 1815).

21. P. VILAR, *Catalunya dins l'Espanya moderna*, Barcelona, Edicions 62, 1964, vol. IV, 210. Enric Tello, parla de la feina de traginer o de segador assalariat de molts pagesos de la Segarra, E. TELLO, «Vendre per pagar: la comercialització forçada a l'Urgell i a la Segarra al final del segle XVIII», *Recerques* 23, 1990, 141-160.

22. Es planteja si als Alps, amb un potent teixit d'activitats manufactureres i comercials, la sobrepoblació generà l'emigració o si fou a l'inrevés. L. FONTAINE, *Pouvoir, identités et migrations dans les hautes vallées des Alpes occidentales (XVIIe-XVIIIe siècle)*, Grenoble, Presses Universitaires de Grenoble, 2003, 222-223.

23. SANLLEHY, *Comunitats...*, vol. 2, 273-348.

globalment, s'ha revelat –arran de l'ingrés de la seva documentació a l'AGA– com una casa dedicada en gran manera al comerç de bestiar. Casa Joanchiquet és coneguda com una de les més importants cases fortes de la Val d'Aran.²⁴ Cal fer una puntualització, si bé en el cas de çò de Sarte d'Unha l'anàlisi se centra en la figura d'Ignasi Mòla i la seva activitat a la darrerria del segle XVIII, en el cas de casa Joanchiquet abasta un període cronològic més llarg –final del segle XVIII i gran part del segle XIX– amb atenció a membres de diverses generacions i a la figura fonamental d'Antoni Aunòs.

En l'anàlisi de la documentació generada per aquestes cases hi ha unes constants: l'escassa sistematització en la gestió administrativa i comptable, i la manca de llibres de comptabilitat,²⁵ que en canvi sí que es troben en activitats com ara l'explotació forestal aranesa –els de casa Benosa de Canejan, de 1768 a 1792– o en la gestió ramadera de cases fortes aragoneses –els de casa de Liró d'Aragüés del Puerto.²⁶ Les tipologies documentals són força diverses: deutoris, rebuts, comptes, compravendes, cria, valoracions de caps de bestiar, estimacions d'herbes, despeses de gestió, denúncies contra veïns, sancions per inassistència a citació judicial, o reclamacions per caps de bestiar contrafets. S'observa el pes del crèdit en el comerç de bestiar. Els pagaments es feien a llargs terminis, fins i tot de quasi deu anys. També es poden verificar els tipus d'associacions que s'establien per a la compra, engreix i venda de diferents tipus de bestiar (societat dels porcs, societat de les mules o societat dels moltons). A més, s'hi poden localitzar documents no directament relacionats amb l'activitat ramadera, com són els referents a la gestió del patrimoni familiar, repartiment de llegats testamentaris o pagaments de dots, que demostren com la manca de liquidesa no només procedia de la conjuntura de la mateixa compravenda de bestiar, sinó de totes les altres obligacions a les quals la casa estava compromesa.

Ignasi Mòla de çò de Sarte d'Unha: societats i diversificació, a petita escala

Una casa d'Unha, al *terçon* de Pujòlo, a la capçalera de la Val d'Aran, va tenir a la darrerria del segle XVIII una gran activitat en el comerç de bestiar, sense deixar altres activitats com ara l'explotació forestal o els arrendaments de serveis –la pluriactivitat tan comuna a la Val d'Aran en aquesta època– era çò de Sarte d'Unha. El fet que diversos membres de la casa haguessin estat arrendataris de l'hostal de

24. SANLLEHY, *Comunitats...*, vol. 2, 344. Actualment l'*auwiatge*, casa i bordes, ha estat convertit en un ecomuseu.

25. La majoria són simples *vales* o deutoris: «Vale contra Ramón Iglesias de Bonanaza a favor de Antonio Aunòs». També hi ha el *memorial* o *lista*: «Lista de los mulos vendidos en feria de Pascua de 1808» amb la relació de caps comprats o venuts. Ambdós tipus molt sovint no porten cap indicació cronològica –i a vegades ni monetària–, per exemple: «Mulas vendí en Salàs, de casa: 2 mulas de Bidal 11; 1 mula 6; 1 mula de Sariñena 5 5; 1 macho 6; 1 mula fiada 6; 1 mula 5 11; 1 macho de Sorallo 5; 2 mulas en Vilaller 5». AGA, Çò de Joanchiquet, 474 (s. XIX).

26. SANLLEHY, *Comunitats...*, vol. 2, 245-245, 405; S. PALLARUELO, *Pastores del Pirineo*, Madrid, Ministerio de Cultura, 1988, 117-143.

Montgarri entre 1748 i 1776²⁷ va haver d'incidir forçosament en l'establiment de múltiples coneixences i contactes amb el col·lectiu de marxants i traginers que circulaven per aquella zona.²⁸ Com moltes cases del *terçon* de Pujòl, çò de Sarte d'Unha tenia força relació amb el Pallars, tant en l'àmbit comercial com en el personal, i fins i tot, lligams familiars, com el cas de Maria Mòla, casada amb Pere Joan Floch, del poble pallarès de Sorpe, ben proper d'Unha, i d'una altra filla, casada amb un tal Riu, d'Escalarre.²⁹ Entre els preveres de la família destaca Gabriel Mòla, probablement el mateix que va fer de corresponsal de Francisco de Zamora, el 1789, en redactar –juntament amb Nadal Moga– les respostes sobre Bagergue en l'interrogatori adreçat per Zamora als pobles aranesos.³⁰

Un membre d'aquesta casa va ser Ignasi Mòla que es va dedicar al comerç de bestiar. Ignasi no treballava mai sol, sempre tenia algun soci amb qui compartia inversió i treball. Es veu en contractes i debitoris, amb veïns de Gessa o de Bagergue, que compraven o venien en nom d'ell, en aquests casos l'associació era implícita. En altres ocasions les associacions es van establir formalment, com ara la Societat dels porcs, constituïda, als volts de 1791, amb el Dr. Manuel de la Moga, d'Unha, i amb Joan Vergés de Claramunt.³¹ Es desconeix si aquesta societat va variar sovint de socis. En ocasió d'una trobada per passar comptes, resta clar que estava formada per quatre companys, els ja citats Ignasi Mòla, el Dr. Manuel de la Moga d'Unha, Joan Vergés de Claramunt i, a més, Roges de Bonac. És a dir, dos aranesos d'Unha connectats amb dos forasters, un de Claramunt i un de Bonac.³² Els porcs es compraven a França per revendre'ls a Catalunya i a Aragó.³³ La relació

27. Foren a més arrendataris del «ressèc deth Pè dera Còsta», *Era documentacion patrimonial e familiara aranesa, es bons depausadi en Archiu Generau d'Aran*, [Vielha], Conselh Generau d'Aran, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Archiu Generau d'Aran, 2010, 79-81. Cfr. *Tèrra aranesa* 4, 2003, número monogràfic sobre Montgarri.

28. Punt de contacte entre l'Arieja, la Val d'Aran i el Pallars, amb ports força freqüentats com el d'Òrla i el de Coma-Girèta.

29. AGA, Çò de Sarte, 168 (30-XII-1751?), 191 (27 o 21-IX-1757), 192 (16-XI-1763), 108 (ca. 1790?), 163 (9-X-1827), 130 (1797). Altres noies de la casa, casades a Vila, Begós i Les, a la zona mitjana i baixa de la Val d'Aran. Recordem que, com més forta era la casa, més s'ampliava l'àrea de les estratègies matrimonials. AGA, Çò de Sarte, 211 (22-IX-1796), 173 (17-X-1799), 118 (9-XI-1809), 225 (11-X-1811), 212 (11-X-1815), 133 (11-X-1815), 161 (7-XII-1820).

30. *Les respostes de la Val d'Aran als interrogatoris de Francisco de Zamora*, Tremp, Garsineu, 2014. També el cita S. BRUNET, *La vie, la mort, la foi dans les Pyrénées centrales sous l'Ancien Régime (Val d'Aran et diocèse de Comminges)*, Aspet, PyrèGraph, 2001, 327, nota 129. L'any 1765, un tal Ignasi Mòla comprava un pati al seu germà Blasi per construir-se una abadia. AGA, Çò de Sarte, 215 (12-XI-1765).

31. AGA, Çò de Sarte, 81 (post. 1791). Podria tractar-se del *Clermont* francès o també de pobles de l'Anoia, la Noguera o el Pallars Jussà.

32. Quasi amb tota seguretat el poble de l'Arieja, hi ha un homònim al Cantal.

33. Aquesta exportació en viu era mal vista des de França: «Le commerce de cochons serait infiniment plus avantageux, si l'exportation pour l'Espagne n'avait lieu qu'en salaisons [...] Depuis quelques années les Espagnols viennent les acheter encore jeunes, pour les engraisser eux mêmes; ils se dispensent, par cette spéculation, de la moitié du tribut qu'ils nous payaient autrefois pour cet objet. Aussi le Gouvernement espagnol pour la favortiser, a augmenté depuis quelque temps

esmenta tres partides de 54, 37 i 20 porcs, per valor de 2.009, 1.461 i 860 pessetes. En total, 111 caps, valorats en 4.330 pessetes, que es vendrien per 4.960 pessetes, és a dir, amb un guany de 630 pessetes, més de 5 pessetes per cap. Es feia constar que Ignasi Mòla havia pagat diverses despeses per valor de 271 pessetes, i se li pagaven 210 pessetes, restaven bones 61, que calia repartir entre els quatre socis, a raó de 15 francs i 15 sous per company,³⁴ cosa que representava un 14% de benefici en el total de diner invertit. Sabem que Joan Vergés va rebre d'Ignasi Mòla 143 francs «en diners y no assignats, aquells sun per la sucietat de certa cantidad de tusinus comprarem en 1791».³⁵ En aquests anys va pagar al Dr. Manuel de la Moga mitja dobla de quatre «que quedabe bona dels tusinos». I, d'altra banda, va tenir un seguit de despeses relacionades amb aquesta activitat: «Nota del que Ignasi Mòla ha pagat dels diners dels tocinos», on consten un seguit de corresponsals, potser guardes, pastors, o revedadors, tota una *xarxa*.³⁶

S'ignora si el negoci porcí tingué continuïtat, però sí que és clara la diversificació com a estratègia seguida per Ignasi Mòla. La compravenda de bestiar cavallí i mulatí es combinava amb la del porcí, i també amb la de l'oví i el cabrum. Sobre el comerç de moltons destaca, l'any 1784, la venda de 1.050 caps destinats a les carnisseries municipals de Barcelona. Per a aquest afer Ignasi Mòla s'havia associat amb Fèlix Mòla, també d'Unha, i amb Ramon Abadía de Salardú, tots tres «fan benda al Molt Ille. Ajuntament de Bar[celo]na de mil y sinquanta moltons al preu de set sous la lliura carnissera pes y moneda de Barcelona, per a posar-los en los coraals [sic] nous de la present ciutat», el bestiar havia d'estar al lloc el dia 8 d'octubre. Van rebre 1.000 *durillos* en or. El pacte es feia mig any abans, el dia 27 d'abril a la fira de Verdú. Signaven totes les parts implicades: els dos aranesos Ignasi Mòla i Felip Mòla, Jaume Gualter d'Esterrí, que actuava d'intermediari, i Joan Sardà com a comprador representant de l'Ajuntament de Barcelona, qui feia efectius els «mil durillos en or».³⁷ És evident que a la fira de Verdú havien contactat amb un «bon client»: la ciutat de Barcelona. Resta per fer una recerca en profunditat en els fons documentals barcelonins per veure la connexió amb la xarxa de ramaders aranesos.³⁸ La compravenda de moltons per part de Mòla es va reiterar. Els comprava en

les droits sur les salaisons, et non sur les porcs en vie», GENERAL SERVIEZ, *Statistique du Département des Basses Pyrénées*, París, Xe, 1801, 86-87, 92, 96-98, citat per E. FERNÁNDEZ CLEMENTE, «Aragón y el sur de Francia a través del Pirineo Central: historia de una relación económica en el siglo XIX», dins *Circulation...*, vol. 2, 399.

34. També es devia 470 francs a Roges per la compra dels porcs, se li paga, junt amb els 15 francs, total 485 francs 5 sos. AGA, Çò de Sarte, 156 (post. 1791).

35. AGA, Çò de Sarte, 81 (post. 1791).

36. «P. a Francisco Riu per anar a Graus per anar a buscar diners, un escudet. I. a Bardina, per orde, dos escudets. I. a Pere de Juan Pau, un escudet. I. a Juan lo Francès, un escudet. I. a Frexet, cinch escudets. I. a Mateu Fort 10 pesetas un so. I. una peseta de una misa.» AGA, Çò de Sarte, 189 (ca. 1790).

37. AGA, Çò de Sarte, 219 (27-IV-1784).

38. S'ha fet una primera prospecció a l'AHMB (Arxiu Històric Municipal de Barcelona), Administració de la Carn: VII (Entrada de bestiar), XVIII (Llibre de majordoms), XXI (De la casa del moltó), XXXV (documents solts). Se'n fa un esment vague a l'origen: «*comprados en las serranías*».

partides de 50 a 75 caps a diferents pobles de la vall, com ara Montcorbau, Arró o Bausen. En molts casos es desconeix si la destinació final del bestiar va ser el mercat barceloní, com era en el cas anterior.³⁹

Sobre el comerç de cabres, el 1790 Ignasi Mòla comprava 14 crestons i 47 cabres a Felip Badia de Salardú, per 251 lliures, 2 sous i 6 diners; els crestons a 6 lliures, 3 sous i 9 diners; i les cabres a 6 sous la lliura. Després de revendre'ls, el total que rebia Ignasi Mòla era de 259 lliures, 14 sous i 6 diners. En aquesta venda la destinació del bestiar devia ser Olesa de Montserrat.⁴⁰ Es verifica un altre cop un trajecte de llarga distància –més enllà de la fira de Salàs o de Verdú–, a través del qual el bestiar arribava directament al client final, ja fos a Barcelona o a Olesa.

Alguns socis de Mòla els retrobem repetidament en diferents societats, un d'ells, el Dr. Manuel de la Moga, d'Unha, rebia d'Ignasi Mòla vàries partides de diners, per comprar determinades quantitats de bestiar. Per exemple, 2 dobles de quatre per pagar un sobreany comprat a Sant Beat, a més d'1 xinxó per pagar la despesa i els guardes. O per pagar-li gestions fetes a llocs relativament allunyats.⁴¹ Uns mesos després, els mateixos Ignasi Mòla i Manuel de la Moga establien una altra societat amb Ambrosi Tersa de Tredòs. Tanmateix, la societat va acabar malament: amb l'embargament de bestiar mulatí i boví de Tersa, per valor de 40 doblons de moneda espanyola que aquest els devia.⁴² També el 1794 es van passar comptes de la societat d'Ignasi Mòla amb Sacaze de Sant Beat, Joan Roges de Bonac i F. Molié de Bonac, per activitats dels anys 1791 i 1792. Sacaze actuava com a intermediari, pagava els deutes de Mòla als proveïdors de bestiar del poble de

39. Rebut de Felip Ferrer d'Antoni de Montcorbau de mans d'Ignasi Mòla per 75 moltons en preu de 10 pessetes i 1 sou de plata (igual a 144 escudets). El mateix dia, per 50 moltons a 8 pessetes i 1 sou de plata, rebut (FF) 78 escudets, més per 20 [...] de Bila 4 escudets. Rebut de F. Ademà deth Tròi d'Arró de mans d'Ignasi Mòla «a tant menos de los moltons que vené dit any»; «la suma de cent escudets en or dels vells y vint y dos lliures». AGA, Çò de Sarte, 89 (19-IX-1790).

40. Consta «La carta ha té de dir per Esparg^a Olesa de Montserrat, i el pesador era Pau Torras (nom no aranès), A més consta que va comprar 15 crestons al Moret, a raó de 16 pessetes per cap, 6 crestons de Rebull [?] a 11 pessetes per cap. AGA, Çò de Sarte, 176 (9-X-1790 i 13-XI-1790).

41. «[...] dels diners que jo Ygnasi Mòla de Uña tinc dexat a Dr. Manuel de la Moga. Primo, la primera vegada jo y Antonio quinse durus de or bells ... Item, deu pesetes que li tocan quant se anà a cubrar lo acte a Tulusa.» AGA, Çò de Sarte, 106 (ca. 1790). La societat dels mateixos Mòla i de la Moga amb «Juan Roges de Bonac» es repartiren 210 pessetes: «mos habem de repartir entre jo, Dn. Manuel y Ignasi Mòla, las que se habian posades en compte de Ignasi Mòla per acabar de pagar a Luis Sacases de San Beat». AGA, Çò de Sarte, 110 (20-II-1794); probablement relacionat amb la societat dels porcs.

42. Era l'època de l'ocupació de les tropes de la Convenció, que havien entrat a la Val per Pasqua de 1793, «[...] sobre algunas questiones de cuentas de sociedad, ohidas las partidas declaramos y sentenciamos en que dicho Ignacio Mòla no es tenido a pagar cosa alguna hasta cuentas pasadas entre las partes y entonces estarán las partes a cuenta y descuenta, yguualmente será tenido a lo sobredicho el citoyen Manuel Delamoga de Unya por estar uno de los de la sociedad», signen els jutges. AGA, Çò de Sarte, 144 (5-VII-1794). «[...] y los meras a quienes corresponda apreciarán dichos ganados según estilo. [...] De pe. a insta. de los ciudadanos Manuel Delamoga e Ignacio Mòla, los dos de Uña. Viella 7 de julio de 1794. Miguel Vidal, juez assumpto [?] de este distrito de Viella». AGA, Çò de Sarte, 210 (7-VII-1794).

Bonac, que li havien de lliurar el *vale* principal. Les quantitats pagades no eren pas negligibles: 316 *durillos* d'or vells, 13 dobles de quatre i 3 mitges dobles d'or i 5 duros de plata i 3 pessetes, i 2 dobles de quatre i 12 *durillos* d'or vells.⁴³ En una altra ocasió, Ignasi Mòla pagava 8 escudets d'or vells Joan Roges de Bonac, a través de Pere Baró, a Sant Beat.⁴⁴

Paral·lelament, a la mateixa època, Ignasi Mòla també formava societat amb Anton Amiell, Manuel Ademà i Ambrosi Sumastre, és el que anomenava la «Companya dels quatre companys».⁴⁵ Tenien en comú despeses per al manteniment del bestiar, com ara la compra d'herba, a més de vi i blat.⁴⁶ A la darrerria de segle, l'any 1797,⁴⁷ va constituir societat amb el seu gendre Josep Barrau de Les.⁴⁸ Era una societat formal que passava comptes davant de tercers, Manuel de Solé de Vila i Francisco Abadia de Barbarà de Salardú. En vista dels documents d'ambdues parts, a la fi, sotstrets els deutes i les aportacions de cada part, Mòla era creditor de Barrau per la quantitat de 2 dobles, fet que va generar una intervenció judicial. L'any 1799 va formar societat amb Andreu Solé i Guillem García de Casarilh, i Llorenç Coy de les Cases (probablement deth Dossau), amb bestretes per part dels socis d'unes 20 pessetes de plata.⁴⁹ La multiplicitat de societats indica la gran activitat comercial, i demostra que aquesta no requeria només d'una forta inversió sinó també d'una xarxa de persones que actuessin en els diferents punts del circuit, ja fos perquè hi residien o ja fos perquè s'hi podien desplaçar. Hi ha documentades moltes anades i vingudes dels llocs de cria o de les fires del nord a comprar el bestiar, i de les fires del sud a vendre'l. És clar que ni Mòla ni els seus socis no podien emprendre el negoci de forma individual.

En les societats es passaven comptes periòdicament, es comptaven les bestretes i les despeses assumides per cada soci i es repartien equitativament els beneficis. Això fa palesa tota la complexitat de la xarxa. Sovint es traspassava el deute, com en l'ocasió que Mòla després de pagar certa quantitat a Roges de Bonac li lliurava un seguit de vals:

Ignasi Mòla a entregat deu dobles de quatre de especia y dos dobles dor y mixa y dos cents septanta quatre chinchons en o. dels vals de Joan Rouges de Bounac. A més Ignasi a entregat a Juan Ruges un vale de nou dobles tres rals de buit de Anton Burreil de Figarola. A més Ignasi a entregat

43. AGA, Çò de Sarte, 196 (6-II-1794).

44. AGA, Çò de Sarte, 80 (21-XI-1791).

45. AGA, Çò de Sarte, 107 (ca. 1790).

46. A Ignasi Mòla 6 roves i 10 lliures d'herba i a ambdós (Mòla i Sumastre) 3 quintars i mig d'herba a més de 18 *pichèrs* i 1 *shau* de vi i 5 quarteres de blat. AGA, Çò de Sarte, 96 (21-IV-1792).

47. «[...] quedando en aquella alcansado esta [par]te a favor de Barrau en la cantidad de ocho doblones, moneda española, como así es de ver de las dos listas que separadas de las letras A y B se presentan para verse [...]». AGA, Çò de Sarte, 149 (17-VII-1797).

48. El 1815 signa un rebut de 150 lliures pel pagament d'un termini del dot de Manuèla Mòla. AGA, Çò de Sarte, 133 (11-X-1815).

49. AGA, Çò de Sarte, 143 (2-II-1799).

un vale de dibuit doubles de Franciscou Palau y Castrillo del poble de Peres. A més Innasi a entregat a Juan Rouges, un altre vale deunse doubles y mixa de Bentura Damiana de Olyp.⁵⁰

Ja s'ha dit que el bestiar era comprat a les fires franceses, dut a la Val, en diversos dies de camí, i reciat –o no– a terres araneses durant un o més anys, per ser rebut de després a fires aragoneses o catalanes de tardor o de primavera. Ara bé, moltes vegades, en organitzar el viatge calia preveure que els caps de bestiar havien de restar estabulats al lloc d'origen o en algun indret del trajecte. Era el que es deia *tenir a pensa*,⁵¹ i que evidentment calia costejar. A més, hi havia tot un conjunt de despeses ben variades, com les que s'exemplifiquen a la «Memòria de los gastos»⁵² de 1790. S'havia d'abonar no només el bestiar, sinó també els salaris dels pastors, els pagaments a persones per serveis o per mercaderies proveïts,⁵³ el farratge per al bestiar, els desplaçaments i l'estada a l'hostal dels mateixos socis. Una anotació ho detalla així: en anar a comprar bous a França, 5 pessetes; per herba a Mijaran, 3 pessetes; per despesa a casa Barbèr de Vielha –probablement l'hostal– en l'anada i a la tornada, 4 pessetes; a més de despeses a casa Benito, a Gessa, 15 rals i 3 targes i mitja, i a Bagergue 1 pesseta; per demanar llicència pel passatge de Beret amb el sotsprior Trinxera i Josep dels Coys, un *pichèr* de vi, val 1 peseta.⁵⁴

La relació de fires freqüentades per Mòla denota un trànsit constant entre ambdues vessants pirinenques. Acudia a fires ben diverses; entre les més importants,

50. AGA, Çò de Sarte, 121 (ca. 1790).

51. Probablement equivalent a «posar en pens», expressió recollida al DCVB, veu: «Pens». «Memòria de les mules que ju Ygnasi Mòla de Uña he tingut a pensa de Ruges de Bunach. Im. anant a fira de Corpus 26 mules una nit. Im. en tornant de dita fira unse mules 8 dies. Im. de Nostra Señora la darrera un caball y un machu fins a St. Martí. Im. nou mules tres semmanes quant pasturaben lo rebaxo de Bixartet, so és de dia pasturaben dit rebajus y de nit a dintre. Im. un machu sis mesos a pensa. Im. un altre des de Sariñena a St. Juan. Im. una capsana dos pessetes Im. de farradures per lo machu una pesseta y mitxa. Im. una brida sinch pessetes. Se a pasat al dit Mòla lo dit Roges en disminució de los 165 francs li deu, 110 frs., resta al dit Roges 55 francs.» AGA, Çò de Sarte, 197 (ca. 1790).

52. «Item a Les Bordes 1,5 pts. Item a la farga 2 pts. A Senbeat 4 pts. i 17 sos, 14 sos, 4 sos, 6 sos.» [a partir d'ací només es transcriu literalment el nom del lloc i la quantitat:] Goledos (3 pessetes 7 sous). Sellari (2 p. 4 sous). Sanlisé (31 sous). Labaraga (36 sous). Calaramon (32 sous). Montes Gir (5 pessetes). La Sera (24 sous). La Litera (22 sous). Lasera (25 sous). Sant Girons (4 p. 3 sous de plata). Castillo (51 sous). Mongari [o Mongai] 6 pessetes 6 d.). «Sume lo gasto dalt narrat 53 pesetas.» «Les fabes de los tosinos bint y nou ffarans [sic] sin sous.» «Los dinés “gegeden” a Pistolet 72 lliures farns [sic].» «Sume lo gasto del pres sen pagar 70 lliures.» «132.» AGA, Çò de Sarte, 98 (19-IX-1790).

53. «Nota dels dinés tinc dehat [?] Ignasi.» «Jo vint escudets doní a Pau de Tornay. Item mitja dobla al pastor de Escuña. Item 3 escudets al Gallego. Item 2 escudets al rector de Betlan. Item nou escudets a Puyol. Item nou al carnicer de Viella. Item dos escudets un a un de Casau y un que se ha gastat. Item una peseta y mitja al cabaler de Tersa. Item quatre pessetes al prime de Guin. Item al postal [?] de Lange una peseta y buit menuts, té bons Ignasi dinou escudets, no contant les pessetas dalt narradas.» AGA, Çò de Sarte, 101 (ca. 1790).

54. AGA, Çò de Sarte, 107 (ca. 1790).

les de Sant Beat, Sant Giron, Salàs o el Pont de Suert. Les anades i vingudes, i les seves diverses relacions es reflecteixen en llistes i vals on es feia referència als venedors de tots els pobles de la Val d'Aran que li fornien bestiar.⁵⁵ L'enorme diversitat monetària típica de l'època, i més acusada a la Val d'Aran, figura a la seva documentació: doblons, dobles, pessetes, duros o xinxons. El 1785, Nadal Mòla es comprometia a pagar a Ignasi Mòla dos matxos valorats en 38 dobles de moneda barcelonesa.⁵⁶ Uns anys després rebia 48 duros de plata de Joan Condó de Vilamòs.⁵⁷ La quantitat de bestiar que podia comercialitzar en una temporada era notable ja que guiava partides d'un bon nombre de caps, 9, 11 o 26 mules. A vegades algunes circumstàncies podien incidir molt negativament en aquest comerç. Així l'estat de guerra dificultava el trànsit i podia fer interceptar les mercaderies.⁵⁸ També les epizooties paralitzaven el comerç. El 1792, el còsso de Salardú s'adreçava a un veí de Salardú i a un de Tredòs, sobre el «bestiar de llana que tenie pigota en Bajergue y Uña», i els ordenava això: «se les mana que hapartasen dit vestiar per no ocasionar ningun genero de mal».⁵⁹

Els tractes comercials vinculaven les parts i per això es donaven garanties, no només amb la hipoteca dels béns per cas d'impagaments, sinó també de les característiques i qualitat del bestiar. A la fira de Sant Beat, un aranès, Josep Castell de Gessa, i un pallarès, Josep d'Isil, van intercanviar un cavall per una euga prenyada, amb la clàusula que, si aquesta no ho estava, el pallarès hauria de respondre del valor de la cria.⁶⁰ En altres ocasions l'incompliment del pacte donava lloc a conflictes, com ara la queixa per les mules contrafetes, presentada per Ignasi Mòla després

55. «Nota del bestiar que tinc comprat en Arró. Primo, 169 dobles y mitja del Troy. Item, al dit Troy 8 dobles de quatre de dos mulas. Item a Juanito 14 dobles d'un matxo. Item al Monge, 15,5 dobles. Item a Anton del battle de Benós, de un matxo, 19 dobles. Item a Juan Xiquet de Vilamòs de un matxo 21 dobla. Item tinc rebut de mans de Cosme Riu 524 durillos en or. Item del dit Riu 32 dobles de quatre en espècie. Item la companya me entregà en casa de Pere de Gat 21 dobla per dita compra.» AGA, Çò de Sarte, 117 (ca. 1790).

56. Al mateix document, al vers, hi ha anotacions sobre quantitats de fusta que Mòla rebia o lliurava: Anton España lliurava 300 «rullus» a Ignasi Mòla. Marsan rebia a compte d'A. España i d'Ignasi Mòla 138 «deguts»; i també d'altres deutors: Passats comptes amb Josep Prades, restaven 5 dobles corrents i 4 pessetes de plata. AGA, Çò de Sarte, 181 (11-II-1785).

57. «Vale de Jaime Juan Biech de Vilamòs contra Ignasi Mòla de Uña.» AGA, Sarte, 205 (2-III-1793, anotació al revers de 2-V-1796). A la mateixa època, un deute de 28 dobles en moneda de Espanya se li pagaria en moneda de França a 34 pistoles de dobló de vuit, pagadors 3 doblons de vuit «dia en dia» i el restant a la fira de Salàs.

58. «Otroși dice: que también recomviene esta parte de la otra de Barrau, en la cantidad de doce doblones y media españolas, salvo error, que el referido Barrau cobró por mi p[ar]te del derecho de la aduana de Esterri, de la aprehensión del ganado mular que el cavo de Rialp les hizo en el tiempo que las armas francesas ocupaban este Valle, que por la justicia superior de España fue mandado a la referida administración restituyessen el referido d[erec]ho, que en caso de negarlo el advte. esta p[re]sen]te le hará constar por legítimas pruebas.» AGA, Çò de Sarte, 149 (17-VII-1797).

59. AGA, Çò de Sarte, 95 (26-VI-1792).

60. «[...] y li hoblicque la dita heucga prenyada y en cas de no ser prenyada se oblligue a pagar la falta lo que dos homes dedicaran per dita cria.» AGA, Çò de Sarte, 105 (24-XI-1788).

de la compra d'11 mules per valor de 14 dobles i mitja, de les quals en va detectar 7 de «tarades» que va reclamar tot seguit a Miguel de la Carrera.⁶¹ Aquests requeriments devien ser freqüents, el 1797 també feien constar «com abem judicat la tara de un bou de Juan Estrada de Bagergue [...] que és tarat de les cames de darré».⁶²

Les xarxes d'associacions i de relacions eren molt complexes, tant pel que fa a les persones i llocs involucrats, com a les tipologies i condicions dels tractes. Els pagaments molt sovint eren posposats. Habitualment es feia transferència del pagament a la propera fira –en general s'esmentava la de Salàs. Tenia el seu sentit, era el moment en què el ramader venia el bestiar i ingressava els diners que podia fer efectius al seu acreedor, per això eren freqüents clàusules com aquesta: «Pagadora dita cantitat en tornant de fira de Salàs, vuit dies sobre per més o menos, y en cas de no complir obligo tots mos béns aguts y per aber [...]».⁶³ I no només el bestiar, sinó també altre tipus de deutes eren saldats en tornar de les fires. El 1784, es cobrava la venda del pasatge «de devall casa Mentui», en dues pagues iguals, una per la fira de Salàs i l'altra per la fira d'Esterra d'Àneu.⁶⁴ El 1785, Aulagne Borrell, de Figarola, es comprometia a pagar 48 dobles de moneda espanyola i dues capçanes per quatre mules comprades a Ignasi Mòla. El deute s'havia de pagar, com en el cas anterior, a la fira de Salàs de l'any següent.⁶⁵ El 1796, es posposava un deute, d'11 dobles de 4 en espècie i 6 duros d'un partit, i 22 dobles i 11 pessetes en plata d'un altre, a la fira de «Berdú, prop vinent i pagadora dita cantitat ab moneda de plata o or y no ab bales reals».⁶⁶ Evidentment la liquidesa de numerari depenia de la comercialització del bestiar. A vegades s'explicitava clarament, com quan Ignasi Mòla es comprometia a pagar 2 quarteres de blat que li havia fornit Jaume Bolter de Cervià de Ter, i es deia: «se pagarà en tornat de bendre lo bestia amenaram a Barcelona».⁶⁷

61. «[...] y se y a trobat set mules de tarades: la mori blanca, dos soberosos, un clauenad debant altra en la cama de detràs; la parda al nerbillo de detràs, un soberòs; la capelada a la cama de detràs, una sobre caña; la castaña el genoll gros de debant; la bo fina lo nerbillo detràs lo tenie gros [...]» AGA, Çò de Sarte, 175 (30-XI-1793). Trobem anotacions en la mateixa línia a la Companyia «Pagat a Joaquim Binós de Biella per lo profit de 9 mulas que se li prengueren en abril y no se li abia donat res de profit per aberi una mula coixa, la que cura, y se li a entregat en juriol de 1827 30.» AHT, Cortadellas, C/122.

62. AGA, Çò de Sarte, 204 (25-VI-1797).

63. AGA, Çò de Sarte, 181 (11-II-1785).

64. AGA, Çò de Sarte, 185 (30-XI-1784?).

65. En el document el deutor donava garantia amb els seus béns: «[...] y en cas de no complir ha dit plaso [?] tots mos béns aguts y per haber, tant mobles com ymmobles ap allista de tots ells en qualsebol part seran encontrats, tant en Fransa com en España, y tots los danys y gastos he ynteressos que puguen esdebenir per dita cobransa, pagats junt ab lo principal, renunciant los pribilegges que té la present Ball de Aran y tots los ynteressos de tardacions de firas, y pera que coste la beritat en qualsebol part que combinga, se fa lo present en Unya.» També hi figura el vistiplau judicial de 1786. AGA, Çò de Sarte, 82 [84] (29-XI-1785).

66. I continua: «[...] i en cas pagés en vales reals lo dit Frco. Sala dega pagar la pèrdia conforme se perderà a la Contadoria de Varselona los gastos de anarlos a cambiar, y deballe dita cantitat de moltons, de mules [...]» AGA, Çò de Sarte, 208 (3-III-1796).

67. AGA, Çò de Sarte, 209 (6-VI-1784).

En algunes ocasions el pagament es posposava de forma reiterada. L'any 1779, a la fira de Sant Beat, Josep Castell de Gessa, possiblement soci de Mòla, es comprometia a pagar 39 dobles a Josep Soler de Bonac, del deute pendent per la compra de 3 mules i 1 matxo. El deute no s'havia de pagar fins a la fira de Salàs de l'any 1780. Tanmateix, com ho demostren múltiples èpoques que figuren al mateix document, els pagaments es van ajornar diversos anys (1780, 1781, 1783, 1786 i 1788) i es van fer en diferents trobades a la Val d'Aran (Gessa i Bagergue) o a fora (el Pont de Suert i Sant-Girons), segurament en ocasió de les fires. A la fi, dues validacions del document a càrrec del jutge de la Val de Miguel Capdet, els anys 1786 i 1789, pel que sembla indiquen que aquest any, deu anys després d'establert el deute, encara no s'havia saldat totalment, només s'havien pagat 28 dobles i 6 pessetes.⁶⁸ Per contra, els pagaments també podien ser avançats. Així va ocórrer el 1784 en la venda a Barcelona de la partida de 1.050 moltons i el mateix any d'un parell de bous, aleshores Ignasi Mòla era soci de Ramon Abadia, i l'hoste de Montgarri els demanava el pagament de 100 pessetes en plata per Blesa, que havia de dur el bestiar a la ciutat, «y quant se vendrà lo bestiar en Barcelona se quedaran Vs. Ms. ab aquella cantitat y si acàs no se encontrassen de present ab diners me faran un gran favor de demanarlos prestat, puix és ocasió en què necessito de ells [...]».⁶⁹

Els tractes comercials es gestionaven en un context de confiança mútua i de compliment de la paraula donada.⁷⁰ Ara bé, hi havia mecanismes de seguretat per si es donava el cas que algú incomplís el tracte, des de les represàlies i empenyoraments personals fins als casos derivats a la justícia. Un exemple prou clar és l'ame-naça que un pallarès, Morelló, feia a un veí de Son: «No és de rahó q[ue] esta vegada prometeureu pagarles p[er] lo dia 6 de juliol, ells se han conferit a mi i jo los he dit que vos los satisfarieu. Y si nol satisfeu, passia aban lo batlle en manarbos peñora.»⁷¹ Ignasi Mòla recorria també sovint a la justícia perquè actués contra els seus deutors.⁷² Així, l'any 1796 el batlle de Son, a instància de Mòla, empenyorava 100 ovelles amb sa cria i 1 euga a dos veïns de Son, Lluís Pobill i Francisco Sala.⁷³

68. «Tinc rebut a bon compte del tras scrit, una dobla de 4 en or a Gessa, dia 31 de maix de 1780, Soulé.» Segueixen anotacions que citen rebuts de: 21 «chinchons» el 2-VI-1781 a Gessa; 19 «chinchons» l'1-X-1782 a Gessa; 24 «chinxons» el 5-V-1783 al Pont de Suert; 2 dobles en or el 10-XI-1783 a Gessa; 26 lliures de llana a Bagergue «que bal 12 pessetes en Gessa», el 16-X-1786. «De Gergori [sic] San Germés per compte de Joseph Casteil, nau duros de plata en San Girons», el 3-XI-1788. «Soulé.» AGA, Çò de Sarte, 201 (24-XI-1779).

69. I acabava: «y així ho espreso de sa fina lley. Mongarri. Agost 17 de 1784. Sor. de Vs. Ms. Firmo jo Miguel Amiell, oste de Mongarri.» AGA, Çò de Sarte, 91 (17-VIII-1784).

70. Tanmateix els tractes es feien i es desfeien. Felip Aunòs demana al seu germà Joan «No tomes ningún dinero del Francés porque te los pondrían en tu cuenta, y si los has recibido buél-beselos porque beo no tienen buena intension.» AGA, Çò de Joanchiquet, 587 (17-XII-1866).

71. AGA, Çò de Sarte, 112 (ca. 1790).

72. Es feia una estimació de vaques, que foren valorades en 461 lliures. AGA, Çò de Sarte, 104 (11-VI-1783). Lluís Mòla instava a la cúria de Sort a l'embargament dels béns d'un pagès d'Alòs, Miquel Sabaté. AGA, Sarte, 164 (19-XI-1796).

73. AGA, Sarte, 222 (23-VI-1796), també sobre valoració de vaques 104 (11-VI-1783). El 1797 es feia una estimació d'herba, que fou valorada en 7 rals corrents el quintar. AGA, Sarte, 97 (18-I-1797).

Ja s'ha esmentat la diversificació com a estratègia de Mòla, però no només diversificava el tipus de bestiar que comercialitzaria, sinó que es dedicava a una activitat totalment diferent: l'explotació forestal, si bé en el cas aranès aquesta combinació no significa pas cap raresa. El 1783, Ignasi Mòla i Martí Sala van vendre 600 rutllos «picats i embalsats a cadena», amb 110 «pitrols», 30 «rasals» i 60 «bestards», a Fancisco Cau deth Tròi. El preu era de 2,5 sous per rutllo, que havia de ser de 13 pams i amb «lo escaubet lliure» (se suposa, sense comptar-lo). El total sumava 15 dobles. La fusta era del terme de Montgosso, del Pònt de Clavera fins a la Hònt deth Grasilho [?].⁷⁴ Possiblement Mòla actuava com el delegat de Cau deth Tròi al *terçon* de Pujòlo. Cau era representant dels marxants francesos a la Val i delegava en altres la gestió de l'explotació com les feines de cercar llenyataires, organitzar el treball i disposar la fusta per a exportar-la. En aquesta línia d'actuació, l'any 1785 Ignasi Mòla contractava Ambrosi Sumastre per tallar 300 rulls. Ambrosi Sumastre, consta com veí d'Arties, probablement d'origen occità. Ignasi Mòla li «poze a picar» 300 «rutlles» de les qualitats següents: «glauba, pitrall, razau y bastart “y que dita mercaderia sie avariada y estampillada a gust de marxant”». ⁷⁵ Semblava que els papers estaven intercanviats. Habitualment es trobava un marxant de fusta foraster com a arrendatari del bosc i el veí aranès com a *picador* o llenyataire. En aquest cas, el foraster era el *picador* i l'aranès el gestor, això mostra la força econòmica d'Ignasi Mòla, que actuava com a delegat de Cau deth Tròi, d'Arrò. En realitat, Mòla no es podria comparar amb Benosa, o Senhor d'Arròs, que actuaven d'arrendataris (o almenys com a homes de palla dels arrendataris francesos), sinó que actuava en un segon glaó: subdelegat del delegat del veritable arrendatari. Existia doncs, en l'explotació forestal, una línia llarguíssima de subrogacions, on intervenien el capital comercial, la contractació, l'organització del treball i la comercialització de la mercaderia. Per contra, com s'ha vist, en el comerç ramader Ignasi Mòla va realitzar una activitat autònoma –si bé en règim de societat.

Çò de Joanchiquet: comissions i especialització, a gran escala

La casa Joanchiquet⁷⁶ de Vilamòs, va ser una important casa forta aranesa, almenys des del segle XVII fins al XX. Va estar present en totes les activitats econòmi-

Per la seva part, el mateix 1797, Ignasi Mòla fou objecte d'execució –per valor de 60 sous–, junt al Dr. Manuel de la Moga i Manuel Ademà de Gessa, per incompareixença a una citació judicial, a instància de Josep Castell. AGA, Çò de Sarte, 154 (5-IX-1797). A instància d'Ignasi Mòla, es manava a Antoni Moga que lliurés els rebuts que se li van donar quan es van passar comptes entre Ignasi Mòla i Roges de Bonac, per valor dels 600 duros que Mòla havia pagat a Sacaze de Sant Beat. AGA, Çò de Sarte, 169 (30-VI-1799).

74. Terme d'Alòs d'Isil, a la Vall d'Àneu. AGA, Çò de Sarte, 119 (10-IV-1783).

75. «És a saber les pose dits rutlles a Ambrosi Sumastre de la vila de Arties y li-n done de preu peseta blanca de la glauba y de les tres cualidats mitxa peseta en plata de pitxell, razau y bastart, y lo dit Sumastre se hoblique picar dita mercaderia fins a mitx mars del sobredit any y dit Ignasi Mòla se hoblique pagar dit treball a la prupursió del dit treball que faran, y en cas que dit Sumastre no cumplís se hoblique a yntrés de marxant.» AGA, Çò de Sarte, 187 (9-I-1785).

76. El contingut del seu fons documental a *Era documentacion...*, 23-30.

ques araneses de caire mercantil, com són la importació de capes de pastor, el comerç de mules –ja als anys 1760 amb Francesc Aunòs com a cap de casa–, l'explotació forestal⁷⁷ i també el préstec de gra.⁷⁸ Segons les dades cadastrals, Antoni Aunòs destaca en gran proporció per damunt de la resta de veïns de Vilamòs. L'any 1841 pagava 734 rals de contribució i declarava 14 faneques de camps i 31 de prats, el seguia F. Condó amb 373 rals, 11 faneques de camps i 13 de prat, i la resta de veïns amb declaracions de prop del centenar de rals i una mitjana d'1 a 3 faneques de terra.⁷⁹ Era una de les poques cases araneses que a cada generació tenia algun membre estudiant fora de la vall. Antoni Aunòs va ser, als volts de 1805, estudiant a Saragossa, sota la tutela de Felip Aner d'Esteve, del poble d'Aubèrt, que seria diputat a les corts de Cadis.⁸⁰ Un dels fills d'Antoni va estudiar i exercir la farmàcia a Barcelona cap als anys 1860,⁸¹ val a dir, amb força penúries econòmiques. La casa criava bestiar no només mulatí, sinó també bovi⁸² i oví que deixava en *eisbiuerniu*. Estava ben relacionada amb el poder tant a la Val d'Aran,⁸³ com a la província.⁸⁴ A la fi del segle XVIII, la casa Joanchiquet va tenir relació directa amb Esteve de Cal, veí de Betren, que va maldar per tancar els prats i defu-

77. Com Mòla, Aunòs també es dedicava al negoci de la fusta, una relació on es detallen els jornals, un total de 46, fets per una quinzena de veïns. «Nota de los jornales que se han puesto para haser caer y embalsar la fusta para el señor Coduñ en 1863, son los siguientes», amb especificació de si eren per tallar o arrossegar. AGA, Çò de Joanchiquet, 595 (1863).

78. «Libreta del blat tinc prestat a diferens particulars de Vilamòs en lo any 1832 [?] al preu baje a St. Joan» (19 quarteres, 22 quarteres...). AGA, Çò de Joanchiquet, 1307 (ca. 1832).

79. AGA, Çò de Joanchiquet, 1403 (1841).

80. Una bona síntesi de la seva actuació, prolífica i a voltes força peculiar, a les corts, a E. JARDÍ, *Els catalans de les Corts de Cadis*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1963. La recerca en curs d'Anna Piqué permetrà establir la personalitat política d'Anèr i si va estar influïda per la vocació comercial de la Val d'Aran.

81. Josep Aunòs, farmacèutic a Sant Andreu de Palomar. L'advocat Deó va sol·licitar per a ell la plaça de practicant de farmàcia a l'Hospital de Barcelona, però ell hi va renunciar, i el 1866 tenia una administració de loteria. AGA, Çò de Joanchiquet, 450-499, 432-438, 546, 596, 555, 801, 804, 711, 805-810 (ca. 1860).

82. Carta d'Antoni Aunòs al seu fill Joan dient-li que ha anat a veure les mules del Gros i que n'hi ha una «estropeada de una sobremano [...] y no hize nada». També parla de l'arrendament de les herbes; ells portaran 40 vaques i només pagaran per aquelles, els altres que paguin per les seves. A més, tindran ovelles. AGA, Çò de Joanchiquet 485 (23-V-1858). Sobre el toro: 28 duros pel valor si «tomase algún mal en el trabajo de cubrir las bacas», 6 duros per l'ús, en el torn de F. Bersach de Les. AGA, Çò de Joanchiquet, 1331 (22-V-1862).

83. És palesa la seva relació amb Pascual Madoz, que fou governador de la Val d'Aran entre 1835 i 1836, a més d'interessar-se per la seva obra. Entre els seus papers: *Discurso pronunciado por don Pascual Madoz, sobre la deuda*, Madrid, Imprenta de la Nación, 1851. AGA, Çò de Joanchiquet, 1394.

84. Carta del governador civil de Lleida, sobre la resolució de la instància presentada per alguns veïns arran de la venda de la servitud de pas del passatge anomenat Tuquèra –probablement per l'afer del molí–. AGA, Çò de Joanchiquet, 54 (10-X-1862). Carta del governador civil de Lleida a Joan Aunòs: li confirma que es trobaran a la fira de Salàs. AGA, Çò de Joanchiquet, 476 (1872). Carta de Bonaventura Rafel, des de Sort, a Joan Aunòs de Bossòst demanant-li que doni suport a la candidatura de Francisco de Paula Canalejas. AGA, Çò de Joanchiquet, 711 (30-IV-1873).

gir els drets comunals de pastura, és a dir, per aconseguir el lliure aprofitament de les segones herbes. Recordem que l'any 1781 s'havia fet el memorial de petició, i el 1790 es va fer el recurs contrari als tancaments.⁸⁵ Un dels veïns aranesos que volia aconseguir l'ús privatiu de les terres era Francesc Aunòs, que es dedicava de ple a la cria de bestiar. Se sap que l'any 1789 ja disposava de certificacions de plena propietat, i també de la relació nominal de les persones i les terres afectades.⁸⁶ Estava doncs plenament involucrat en el procés, fet confirmat pel pacte signat amb De Cal, que es va convertir en el seu procurador. Aunòs li pagava 15 escudets d'or, 7 a la fira de Tots Sants de Vilaller i els altres 8 «[...] sempre y quant dit Dn Esteve de Cal me haura posat en la pacífica possessió sens contradicció de algun comú o particular [...]», tanmateix si no ho aconseguia, De Cal prometia tornar els diners rebuts.⁸⁷

D'altra banda, els membres de casa Joanchiquet exerciren càrrecs polítics a la Val, com ara el de *còsso* del lloc, el de *conselhèr de terçon*, el de *conselhèr* de la Val, o el de *sindic*.⁸⁸ L'any 1836, Antoni Aunòs actuà com a comissionat dels alcaldes aranesos per cobrar un emprèstit que havien fet a Pascual Madoz, aleshores governador de la Val, qui el mateix any havia signat a Les un pagaré per valor de 50.000 rals de billó.⁸⁹ Detentaren també càrrecs eclesiàstics, al poble o a fora.⁹⁰ Així Antoni Aunòs, mort el 1866, era fill de Francesc Aunòs, i nebot de Manuel. Aquest fou prevere amb un càrrec important a Saragossa,⁹¹ el de gerent de l'entrada dels malalts a l'Hospital de Santa Maria de Gracia, i va acabar els seus dies a Madrid. Les relacions entre Francesc i Manuel fan palès el gran apreci fraternal que es tenien: «En caso que tu no puedas venir a Sariñena me he determinado bajar a Zaragoza a berte».⁹² El germà cabaler, amb un càrrec eclesiàstic destacat, donava prestigi i relacions a l'hereu i consegüent-

85. SANLLEHY, *Comunitats...*, vol. 2, 180-191.

86. Certificat de propietat: «Gracia concedida por un magistrado de que los particulares contenidos en ella sean dueños absolutos de sus propiedades». AGA, Çò de Joanchiquet, 49, 56 (2-IX-1789). Testimoni sobre el tancament de terrenys i prats propers a les poblacions (amb llistat de noms). AGA, Çò de Joanchiquet, 58 (3-XII-1789).

87. Va rebre en diversos terminis: 12 lliures catalanes (1779), 9 escudets (1787?), 9 escudets (1789?). AGA, Çò de Joanchiquet, 50, 57.

88. SANLLEHY, *Comunitats...*, vol. 2, 344.

89. «Quedo a dever a la Junta de liquidación del Valle de Arán, por las cantidades que me ha adelantado para gastos propios del gobierno, la suma de cincuenta mil rs. vellón, y ba comprendida en este total el emprèstito forzoso en calidad de reintegro, cuya suma se pagará de los primeros dineros que se cobren de tesorería [...]» Efectivament, al cap de dos dies rebien ja 3.000 rals, i al cap de quatre anys, el 1840, van rebre tres partides de: 2.317 rals, 11 maravedís, 2.000 rals, i 10.000 rals, que el mateix Antoni Aunòs de Vilamòs i Joan Benosa de Canejan, com a comissionats dels alcaldes, van cobrar a la duana de Bossòst. Total: més de 17.000 rals. Desconeixem si es va cobrar la resta, fins als 50.000 rals. AGA, Joanchiquet, 851 (2-4-X-1836, 25-II-1840).

90. Cf. BRUNET, *La vie...*, pàssim.

91. AGA, Çò de Joanchiquet, 843 (17-VI-1791). El 1794 es fan certificats del seu currículum, cursos de filosofia de 1777-1778, AGA, Çò de Joanchiquet 1201, 1201 bis (1794).

92. AGA, Çò de Joanchiquet, 820 (3-I-1791).

ment a la casa.⁹³ D'altra banda, l'hereu donava seguretat econòmica al cabaler: «Aunque inmediatamente te hubieses de retirar a esta tu casa, mientras yo vibra nada te faltará, como a mi mesmo».⁹⁴ I a més participava des de fora en el negoci familiar, tot demanant inversions puntuals: «En quanto a los dos doblones de a 8 que me dizes te ponga en comercio, yo lo haré de muy buena gana y procuraré hacértelos prosperar mejor que no los míos, y a su tiempo comprarte la posesión que me insinúas». Es veu com les relacions amb mossèn Manuel eren no només afectives, sinó també de negocis. Els contactes amb el nebot Antoni reflectien actuacions referides a la ramaderia, com ara el deute en relació amb quatre vaques, un vedell i quatre xais, que aquest reconeixia que eren «[...] dineros que debo a mi tío Mn. Manuel».⁹⁵

El cercle d'amistats d'aquesta casa era ampli, hi eren els notables de la Val, des d'Aner d'Esteve, fins a Esteve de Cal, ja esmentats, l'advocat Antoni Deó, probablement originari de Canejan, i sembla representant seu a Barcelona, o altres personatges forasters.⁹⁶ La xarxa geogràfica que abastaven les seves relacions era molt gran, des dels territoris francesos més propers fins a les terres aragoneses i catalanes. Marxants de Bolonha, Antinhac, Mairinha, Aurinhac, Montrejeau o Sant Beat. Ramaders de Bonanza, Montanyana, Barbastre, Campo, Castigaleu, Villacarli, Serraduy, Chía, Castillonroy o Sarinyena.⁹⁷ Ramaders d'Estèrri d'Àneu, Salàs, Verdú, Prats de Fullella, Organyà, Albi, Vilaller, el Pont de Suert, Forcat, Prades, Santa Coloma de Queralt o Montblanc. Fins i tot de Toledo. La casa Joanchiquet acudia a les fires de Sant Beat, Bossòst, Vielha, Vilaller, Pont de Suert, Salàs, Verdú i moltes més. La xarxa de relacions era enorme, ho demostren llistes i llistes amb noms com ara «Antonio Mur de Espluga, Josepe Casas de Estadilla, Joaquín Pallaruelo de Barbaruens, Jorje Sese de Villacarle, Tuscalet de Biasques, Ramón Lisa de Benasque, Alberto Balda de Areñ»,⁹⁸ entre molts d'altres. Marxants francesos, com ara Despuy, Estradère, Jaunach o Laporte, li adrecen cartes oferint-se per adquirir mules en son nom, reclamant-li deutes per mules comprades, interessant-se pel preu de les mules o de l'erba –més barata a

93. Una carta que li adreçava des de Calanda fra Agustín Peralta li deia: «Tengo grandes deseos de verte para hablar de tu país, y del paradero de los tuyos, y de algunos araneses que de corazón estimo». AGA, Çò de Joanchiquet, 846 (19-X-1793).

94. I seguia: «como Dios nos conserve lo que tenemos y si lo necesitásemos aunque se gastara todo, y si acaso Dios me llamase a mayor vida, solamente que me de la gracia de poder disponer mis negocios con sano entendimiento, has de creher que nada te faltará de quanto haya en esta casa, y esto no pienses que sean palabras, sino que serán obras, assí como yo las experimento de tu, y a más has de contemplar que faltando yo que de por fuerza te habrías de mortificar tu para regir esta casa y acomodar la familia, porque si no de otro modo, mal contento me podría hir al otro mundo». AGA, Çò de Joanchiquet, 820 (3-I-1791).

95. Probablement per bestiar en *eisbiuerniu*. Total: 48 duros i 13 rals. AGA, Çò de Joanchiquet, 1686 (ca. 1850).

96. En una carta de 1877 Miralles respon a Joan Aunòs que no pot fer la gestió que li demana perquè no coneix el governador i l'adreça al senyor Soldevila. AGA, Çò de Joanchiquet, 494 (13-IX-1877).

97. Processos entre marxants a la Reial Audiència. ACA, RA, Plets Civils, 3400 (1819-1833, i llibreta afegida de 1815).

98. AGA, Çò de Joanchiquet, 1220 (1808).

França–, o sol·licitant actuar d'intermediaris en la gestió dels deutes pendents. La correspondència –en francès o en castellà rudimentari– deixa entreveure un tracte cordial, a voltes fins i tot amistós, i una ferma confiança mútua.

Antoni Aunòs en algunes èpoques actuava simplement com a agent –i no pas com a criador de mules a la Val–, era només intermediari i transportista. Ho ratifica la presència de múltiples anotacions com aquestes en la comptabilitat de la Companyia d'Aragó (Mullerat, Martí i Brufau), dels anys 1831-1832:

14 de las que menà lo Joan de las que comprà lo Joan Xiquet a comisió del Poito [...] costan posadas a Bosost ... 114 ons. 8 d. 3.435; 28 mulas al Joan Xiquet de comisió al Poyto, 2 matxos a id, vinguts al mateix viatge, costan posadas a Esterri ... 240 ons. 45 pta. 7.215 7 6; 18 mulas que menà lo Joan Xiquet del Poito, 6 y matxos totas per Verdú posadas a Esterri 186 ons. 5.580; 1 matxo a Joan Xiquet en id. [Vilaller] 4 ons. 8 d. 135; 13 al Joan Xiquet en Vilaller tres dias antes de la fira de Corpus, cost de ellas en id. 56 ons. 2 dur. Comissió al mateix Xiquet 2 8 58 10 1/2 dur. 1.759 13 9; Al Ramon per anar a rebre las mulas que menà lo Joan Xiquet en Esterri ... 3.030; 11, buit mulas y tres matxos al Joan Xiquet en id. [Sariñena] 78 ons. 6 d. 2.351 5; 16, catorse mulas y dos matxos rebudas a Monrrejaiu ... 132 ons. 3.960.⁹⁹

Amb aquesta activitat d'intermediari, Antoni Aunòs es beneficiava d'un guany fix per cap transportat, però no del sobrepreu que podia suposar l'engreix de l'animal a terres araneses. Núria Sales parla de comissions de 60 francs per cap,¹⁰⁰ un 12% del valor de l'animal, encara que a vegades era menor, de 55 francs per cap –un 10% del valor– o encara menor –prop del 5%– com acabem de veure. Però, com funcionava la compra a comissió? En tenim un exemple ben documentat de l'any 1830. Els Brufau van encarregar a Antoni Aunòs la compra de mules al Poitou, els diners li van fer arribar a través de Ducos Frères, i companyia, de Tolosa, corresponsals de la Companyia a aquesta ciutat. A través de quatre cartes es van donar les instruccions oportunes a Ducos perquè lliurés 18.000 francs a Aunòs de camí cap al Poitou, a canvi del corresponent rebut.

Esta remesa es para hacer frente a la compra de mulas del Poitu q[u]e n[ue]s[tros] amte. [?] Mullerat, Brufau y Martí de Sta. Coloma han encargado a Antº Aunos, vecino del pueblo de Vilamós, en la Valle de Arán, que sin duda tiene conocimiento en la ciudad [...] de la cantidad de diez y seis a diez y ocho mil frs., y pasará a recibir sobre el dia 25 del corr[ien]te mes y que suplican a V. se sirva entregarle contra su recivo [...] Si V. gustan pueden contestarnos en su idioma francés.¹⁰¹

99. AHT, Cortadellas, C/121 (1831-1832). Aunòs actua en un moment en què l'activitat de la Companyia ha devallat força, a partir de la segona dècada del segle XIX.

100. SALES, *Mules...*, 27.

101. AHT, Cortadellas, C/60 (5-II-1833).

Aquesta transacció representaria per a Aunòs de 900 a 2.000 francs de benefici (segons fos la comissió, del 5 al 12%). Era un benefici net i lliure de riscos, l'aranès no exposava capital propi i la immediata l'alliberava dels possibles danys –malaltia, accident– que podien patir els caps en el període de recia a la Val d'Aran. Aunòs era doncs un dels aranesos amb qui tenien tractes els Brufau.¹⁰² Potser el més important, el que generava més volum de negoci. L'any 1839, Josep Brufau rebia una carta del seu nebot:

A principis de mes entran tinch que pasar per Agramunt y a Munsó per rebre una dotsena de mulas bonas (del Poitó) que encomanarem mol temps atras a Anton Aunós ... Habem resolt ab lo pare per no tenir que arrosegat pinots y perque volem de nostre compte ferlin menar altra dotsena per antes de Verdú, que prenguem una lletra per Tolosa de cen badellas, dich 100 bad. pagadoras a la vostra y a favor de dit Anton Aunós.¹⁰³

Resta clar que Aunòs era representant dels Brufau per anar a comprar al Poitou, però el mateix Aunòs tenia representants que li oferien comprar mules perquè ell les pogués revendre a les fires catalanes. El març de 1866, any en què va morir Antoni Aunòs, Estradère, marxant d'Antinhac s'adreçava probablement a Joan Aunòs –tot transformant el nom de la casa en nom i cognom: «Mon cher Jean Chiquet»– per comunicar-li que havia d'anar a la fira de Montalban per adquirir algunes mules que consumirien el farratge que tenia –aprofitar els recursos disponibles era un bon motiu per comprar. S'oferia per comprar –amb el seu assentiment– alguna mula per a les fires de Verdú o de Vilaller, s'entén per revendre-la a aquestes fires. Devia ser un moment de preus inestables, perquè Estradère deia: «Je vous recommande toujours de vendre les mules», i d'altra banda l'advertia del perill que perseguia tot marxant, el de la moneda falsa.¹⁰⁴ El tracte entre ambdós devia ser corrent, hi havia força confiança i, potser també dependència. Estradère li demanava, o gairebé exigia: «Je vous prie de passer à la maison, si vous allez à la foire de Castelneuve vous prendrez le cabriollet pour que je puisse me porter en rentrant de cette foire».¹⁰⁵

102. Tanmateix, al fons Joanchiquet només hem localitzat una carta de Josep Brufau a Antoni Aunòs. AGA, Joanchiquet, T1-1486 (1866).

103. Transcrit per SALES, *Mules...*, 95-96. El valor de la lletra de canvi tolosana era superior als 8.000 francs.

104. «Faites attention à la monnaie que vous prendrez, parce que nous avons prises 2 pièces fauces.» Joan Aunòs estava a Morilla (Saragossa) potser com a representant de la casa a l'Aragó? AGA, Çò de Joanchiquet, 603 (13-III-1866). La circulació de moneda falsa era un problema, que tothom s'espavilava per evitar. Antoni Aunòs escrivia a Joan Aunòs, des de Saint André, li contava que havia rebut 6 napoleons i una moneda de 20 francs falsa i la retornava perquè era molt difícil fer-la circular per allà. AGA, Çò de Joanchiquet, T1-475 (28-VII-1871).

105. Li anunciava a més que aniria a la fira de Fronton i que hi compraria vi, s'acomodava amb «compliments à votre dame». AGA, Çò de Joanchiquet, 585 (5-IX?-1866).

Les relacions entre marxants eren multidireccionals i complexes. Des de la simple compravenda de bestiar que hem vist, fins a compravenda d'altres mercaderies, com ara l'herba. Entre les despeses una de molt notable era la del farratge. Joan Aunòs sembla que també en comercialitzava. En una ocasió Estradère va refusar l'oferta, perquè ell la comprava a bon preu, 30-35 sous el quintar, y per tant li deia: «ya be V. que no bale la pena de hir a comprar yerba al estrangero», tanmateix assentia a comprar-ne una part, «con V. tractaré para hacerle consumir la yerba de V. para que gane alguna cosa». L'associació podia fer-se per períodes d'un any o més curts, de fira en fira.¹⁰⁶ Durant aquest temps cada un dels socis assumia les seves responsabilitats i actuava de forma autònoma o a petició de la resta de socis, sempre en la direcció de poder revendre a bon preu els animals, i per això calia tenir cura dels caps de bestiar, mantenir-los i a més preparar-los per a un viatge llarg. En una missiva de 31 d'octubre, Estradère anunciava la seva anada a la Val el 10 de novembre, demanava a Aunòs que preparés les mules «para hacerlas partir el 12», i li encarregava que les fes ferrar a Vielha.¹⁰⁷

L'anada a les fires suposava tota una logística. S'havia de preveure el viatge, l'alimentació del bestiar i els llocs d'aturada. Per això calia tenir en compte no només el preu del bestiar, sinó també totes les despeses que es generaven des del dia de la compra fins al de la seva venda: preu de l'herba, despeses de fira¹⁰⁸ o pagaments duaners. Per exemple, l'any 1760, per una partida de 6 mules valorades en 70 dobles (1.050 francs, a raó de 175 francs per mula, unes 11 dobles per cap) Francisc Aunòs havia pagat: la forana a la duana francesa –un 2% del valor–, els drets a la duana de Bossòst –unes 8 dobles–, i les despeses a Vielha –entre l'hostal i el dret per tenir parada a la fira, unes 3 dobles.¹⁰⁹ Tot plegat una despesa notable. El fet que moltes fires estiguessin lligades al calendari litúrgic (fira de Pasqua, de Pentecosta o de Corpus) feia que variessin les dates de celebració i en conseqüència que canviés la disponibilitat de pastures. Els anys de la Pasqua alta, el bestiar disposava de menys farratge de camí i al lloc d'arribada, com ocorria el 1791: «este año porque como es tan alta la feria los pastos aquí se harán cortos y la paja y cebada es barata allá y assí saldré con el ganado y criado de aquí diez o doze días antes y los llebaré en Sariñena o a Peralta, y dejando el criado con el ganado pasaré yo allá y me bolveré con los de la feria, no perderé tiempo alguno».¹¹⁰ L'anada a les fires no sempre era productiva. Si les fires no tenien gaire concurrència podia passar que restessin molts caps per vendre, i vendre era a vegades l'única opció, ja que assumir el viatge de retorn i el manteniment de l'animal podia ser molt costòs

106. «Yo tractaré con usted de dos maneras, si V. quiere V. por todo el año, o si V. quiere por seis meses o hasta la feria de Arreu, teniéndolas gordas, en estado de venta, por fin quando nos beremos ya hablaremos y tractaremos.» AGA, Çò de Joanchiquet, 559 (16-X-1873).

107. AGA, Çò de Joanchiquet, 594 (31-X-1874).

108. Despeses de la fira: 1 gallina 1 p. 2; 8 tasses de xocolata 1 p. 12; 6 dinars? 6 p.; 1 *picbèr* de vi (de quan van posar els rulls) 1 p. 12. [Total] 10 p. 16 pagat 3 p. [resta] 7 p. 6. AGA, Çò de Joanchiquet, 589 (ca. 1857-1858).

109. El canvi es feia a 1 dobla = a 19 francs i 5 sous. AGA Çò de Joanchiquet, 2117 (1760).

110. AGA, Çò de Joanchiquet, 820 (3-I-1791).

per al ramader.¹¹¹ Algunes vegades els viatges s'allargaven de forma imprevista a causa, posem, de les inclemències meteorològiques, que podien retardar l'arribada del bestiar a la fira i dificultar la seva venda.¹¹² La vida del marxant era un continu anar i venir, passava moltes temporades fora de casa, de camí o a les fires.¹¹³ No per això perdia el contacte amb els seus corresponsals o socis, com ho demostra la carta enviada des de Luchon a Aunòs, amb l'adreça: «al signor Jouan Chiquet Aunòs comerciante en moulas, fira de Verdun, Catalogne».¹¹⁴ O les múltiples notes adreçades a Joan Aunòs quan era a terres aragoneses.

Es verifica que a partir d'un cert nivell de negoci, els ramblers feien tractes per correspondència, paral·lelament amb els que realitzaven a les fires. A aquestes es duia a terme l'acte formal de compravenda, l'intercanvi de la mercaderia, la signatura del debitori,¹¹⁵ però ja abans s'havia pactat tot –un exemple l'hem vist en la carta del marxant Estradère. Un altre cas ben significatiu és la carta d'un individu que des de Mora (Orgaz, Toledo) assentia a l'oferta de la compra que li devia haver adreçat Joan Aunòs, li deia: «[...] no tengo inconveniente en tomar unas 14 mulas de V. o de sus amigos, siendo finas y con arreglo, dando la mitá de su valor en el acto y lo restante a los dos o tres meses».¹¹⁶ Ara bé, la correspondència no es limitava a afers quotidians i puntuals, sinó que també incloïa temes més generals. L'any 1858, Aunòs preparava una carta per al marxant Jaunac on li donava una panoràmica de la situació econòmica del país, tot informant-lo de les collites i del preu del bestiar: «mi hijo está en Vidaller y me ha encargado de escribirle, el país está bueno, a llobido en Catalluna [sic] i en Aragón ase pocos días bastante, buena señal para el aseite y bino abrá mucho, pero no se sabe el curso de las mulas y se sopone una rebaja, a pesar de que el país ba bien. En Santa Coloma» (el text s'interromp, probablementment correspon a un esborrany).¹¹⁷ En quatre ratlles es fa palès quins eren els temes d'interès d'aquests marxants. La incertesa sobre l'evolució dels preus era una preocupació recurrent i, per extensió, la inquietud per l'estat general de l'economia que afectava certament el comerç en general i el de bestiar en particular.

111. Una carta des de Luchon demanava a Aunòs: «tacher de vendre les mulas nous avons». AGA, Çò de Joanchiquet, 699 (15-IV-1866).

112. Mariano Brufau narra que en una ocasió va trigar quatre dies a passar el port de Vielha. El 29 de març de 1820 escrivia: «[...] per lo mal temps que feu las mulas estigueren 5 dias mes â pasar y quan bas arribar ja feya tres dias que totom abia marxat per Sarinyena [...], citat a SALES, *Mules...*, 81. Realment hi havia el perill d'arribar «fires fetes», diríem. Cfr. J. FONT, «Els camins», *Història, política, societat i cultura dels Països Catalans*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1995, vol. 5, 86-89.

113. I no només circulant per camins de bast, moltes vegades els negocis els duïen a navegar pel canal *du Midi* i la Garona. SALES, *Mules...*, 27.

114. AGA, Çò de Joanchiquet, 699 (15-IV-1866).

115. Els deutors són moltes vegades simples llistats amb el nom del comprador, el valor de les mulas i els diners que s'havien abonat o no. La majoria duen a l'exterior l'anotació «Vale contra [nom del comprador] a favor de A. Aunòs», els dels anys 1840 són en paper segellat, algun d'anterior indica que és en paper comú per privilegi (1808).

116. AGA, Çò de Joanchiquet, 572 (9-IV-1866).

117. AGA, Çò de Joanchiquet, 577 (20-VII-1858).

El mecanisme mercantil era complex, Aunòs enviava una *lettre ou dépêche* al marxant francès, tot reconeixent el deute, i aquest comprava les mules, que li faria arribar a través d'un mulater –o a vegades aniria a cercar el mateix Aunòs–; posteriorment se'n faria el pagament. El 1824 es van trametre 10 unces d'or a Bonamaison perquè aquest pagués a Jaunac un deute que ascendia a 1.300 francs –podria referir-se als 1.335 francs de la venda de 5 mules, a raó de 267 francs per mula, feta a Àrreu.¹¹⁸ Moltes vegades el mateix sistema de comercialització de les diferents partides i la diversitat de fórmules de participació de cada soci determinaven que els beneficis mercantils no es poguessin materialitzar de forma immediata.¹¹⁹ També hi havia pagaments en espècie, molts caps foren pagats a Aunòs en gra, com els 46 duros de plata que devia Ramon Iglesias, de Bonansa, a Antoni Aunòs, per un matxo comprat a la fira del Pont de Suert de 1842. Se'n posposava el pagament que es faria «[...] en esta forma, dieciseis cuarteras de trigo o senteno al precio que pase a la cosecha, puesto en Bidaller y lo restante para el día de Sn. Mateu del presente año».¹²⁰ Consta en els corresponents rebuts que el deute no es va pagar com estava estipulat, sinó amb 10 quarteres de blat, valorades en 6 pessetes, total 60 pessetes, a les quals s'hi van afegir altres mercaderies. Així un altre dia, a Bonansa, va rebre 8 ovelles a 7 pessetes tres *vellones*, per un valor total de 62 pessetes, i finalment, a Vilaller va rebre 8 duros. Aquest document de venda d'un sol matxo, fou validat per dos testimonis i es va fer en paper no segellat, segons es deia per no disposar-ne de segellat. Eren caps de bestiar valuosos i cars, i no s'estalviaven ni anotacions reiterades, ni tota mena de facilitats perquè el comprador pogués saldar el deute, i alhora el venedor pogués satisfer necessitats de proveïment. La Companyia d'Aragó seguia la mateixa estratègia en la comercialització de gra, oli o vi per terres aragoneses i catalanes.¹²¹ Altres vegades, al contrari, s'acordava pagar en espècie, i finalment el deute era pagat en metàl·lic. L'any 1843 Aunòs venia una mula a Ignacio Perera de la «Gonarota» per 5 unces d'or i una càrrega de vi de garnatxa. Es pactava que es pagarien 3 unces d'or a la primera fira de Sarinyena, les 2 restants a la fira de tardor de Barbastre de l'any següent (1844), i el vi al pròxim Sant Joan de juny. No obstant això, com consta al revers, el deute es va pagar en tres terminis, i en moneda de plata.

Lelevat preu assolit pel bestiar feia molt habitual el pagament a terminis. Els trasllats dels caps de bestiar i el tipus de tractes establerts implicaven ajornaments de deute complexos i duradors, que implicaven no només el venedor i el comprador sinó també altres persones. Sovint es feia un traspàs a tercers, per això eren molt freqüents les anotacions com aquesta: «El vale de F. Mellonet de Montañana lo té Sorriba de Vilaller pera cobrarlo 19 D. 2 p. El vale de Morancho de Villacarle lo té Ramon de Pey de Sarraduy pera cobrarlo, de 20 duros 2 sous

118. AGA Çò de Joanchiquet, 1225 (25-VI-1824), 1226 (13-VI-1823?).

119. «11 que nos han tocat per lo 1/3 de aquellas 41 mulas comprades de conformitat ab Martí y Mullerat en la Vall de Aran en juliol de 1827, cual resultat no podia notarse ni saberse fins vuy 13 juny de 1828 que se han partit los vales, y resulta pagat per nostre 1/3 segons nota ... 2.516 18 3.» AHT, Cortadellas, C/122.

120. AGA, Çò de Joanchiquet, 540 (s. XIX).

121. SALES, *Mules...*, 53-57.

de plata».¹²² Si el temps, els conflictes bèl·lics, la salut o altres factors impediessin el viatge, el cobrament restava igualment garantit. Així, l'abril de 1849, a la fira de Sarinyena, es formalitzava un pagaré, o debitori, de José Benito Barber de la «Gonarota» a Antoni de Miguel, de Vielha per 5 unces d'or i 12 duros per 1 mula; aleshores Anton Aunòs actuava de testimoni. La quantitat s'havia de pagar en tres terminis.¹²³ Finalment qui va cobrar fou la casa Joanchiquet per algun deute pendent amb de Miguel, ja que consten diverses èpoques signades per Joan Aunòs –novament el trobem a l'Aragó, encara que habitualment residia a Bossòst–: el 5 de febrer de 1849 rebia 2 unces a Sarinyena, el 13 de febrer 8 duros a la Suna, després 2 unces més a Sarinyena, i finalment, el 8 de setembre, 1 unça a Barbastre.

La liquiditat monetària era un problema per a casa Joanchiquet i per això els pagaments dels deutes es posposaven any rere any. Molts marxants que li havien fornit mules li feien reclamacions reiterades. El 1867, Marty de Sant Beat reclamava a Joan Aunòs: «il y a longtemps que vous aviez du vous rendre ici car vous savez que vous me devez une somme très forte».¹²⁴ El mateix any, Laporte, marxant de Bolonha, reclamava un pagament, insistia en cobrar «[...] il me semble qu'il serait temps de nous payer, aumoins si par cas vous ne pouvez, par tout, aumoins l'argent des deux mulets de Gessa, faites en sorte de m'envoyer l'argent de ces deux bêtes aumoins, je vous prie par Romain, porteur de la présente».¹²⁵ En una altra carta li anunciava la seva arribada a la fira de Bossòst i l'emplaçava per trobar-se per cobrar un termini dels deutes pendents: «faire tout le possible pour me porter un autre accompte».¹²⁶ Realment els creditors tenien dificultat per cobrar els terminis i a vegades això podia afectar la seva pròpia solvència, aquest sembla el sentit d'una carta escrita a Aunòs des de Luchon, en la qual se li posava gairebé un ultimàtum, «j'ai besoin trois mille francs pour le 1er mai»;¹²⁷ segurament l'autor de la missiva havia de fer front a altres pagaments en aquella data.

Les relacions semblaven amistoses, però quan els impagaments s'allargaven i es multiplicaven, es triava la via judicial, i aquesta alhora generava més despeses i endeutament. Els afers judicials derivats d'aquest endeutament foren nombrosos, tant amb socis com amb acreedors i deutors. La casa Joanchiquet es va veu-

122. AGA, Çò de Joanchiquet, 1220 (1808).

123. «[...] para San Miguel, feria de Graus del presente año dos onzas y otras dos onzas para San Miguel de mil ocho sientos cuarenta y nueve, y la restante cantidad asta fin de pago para San Miguel de mil ochocientos cuarenta [sic, per "cincuenta"].» AGA, Çò de Joanchiquet, 842 (12-IV-1848).

124. Si no paga posarà l'afar en mans de l'advocat Portolés. AGA, Çò de Joanchiquet, 477 (2-VII-1867).

125. S'acomiadava amablement: «En attendant j'ai l'honneur d'être votre tout dévoué. Laporte». AGA, Çò de Joanchiquet, 574 (21-III-1867).

126. AGA, Çò de Joanchiquet, 1239 (23-VI-1867).

127. AGA, Çò de Joanchiquet, 699 (15-IV-1866).

re llavors implicada en diversos processos judicials,¹²⁸ promoguts o no per ella mateixa. Per exemple, el 1859 es veia a la cúria de Tremp un plet d'Antoni Aunòs contra un tal Sastrada i els alcaldes de Son, Sorpe i València d'Àneu,¹²⁹ probablement relacionat amb el comerç ramader. Altres processos estaven relacionats amb herències i successions. La relació de les despeses feta el 1863 per José Puigoriol, advocat a Barcelona, per diversos temes –entre els quals l'afer del molí de Bos-sòst o el del bosc de l'Ombrer amb l'Ajuntament d'Arres– ascendia a un total 1.845 rals de billó, mentre que les bestretes de Puigoriol a compte d'Antoni Aunòs en el tema de Magdalena Aunòs ascendien a 2.285 rals.¹³⁰ Fins i tot la morositat afectava l'advocat Deó que es queixava amargament: «Ya se me ha agotado la paciencia en vista de que a pesar de haber pasado las ferias todavía no ha cumplido».¹³¹ L'any 1868, Deó va cobrar una part, 400 rals, dels 3.940 rals pendents. Tanmateix, malgrat les moltes dificultats en què estava immersa, casa Joanchiquet va tirar endavant.

L'anàlisi de les estratègies de casa de Sarte d'Unha i de casa Joanchiquet de Vilamòs –amb totes les limitacions generades per una documentació poc sistemàtica i dispersa– il·lustren dos tipus de marxants que coexistien a la Val d'Aran al tombant dels segles XVIII i XIX. Ignasi Mòla de çò de Sarte d'Unha treballava associat, invertia el capital propi en successives empreses, sempre en col·laboració amb altres aranesos i amb marxants d'altres contrades. Aquestes eren societats temporals i d'escàs capital que actuaven en un àmbit geogràfic determinat, i amb inversions segures. L'activitat comercial era única, però el producte comercialitzat era molt diversificat –porcs, ovelles, cabres, mules, bous–, i per tant les estratègies variables. El seu radi d'acció era limitat, sobretot en la compra de bestiar, que moltes vegades es feia a la mateixa Val d'Aran i es venia a fires pirinenques, es podrien qualificar de petits o mitjans trajectes. El cas de casa Joanchiquet era diferent. En primer lloc era ja de feia temps una casa forta, amb tot el que això comportava des del punt de vista socioeconòmic. Treballava de forma individual, per iniciativa pròpia o a compte d'altri –com ara la Companyia d'Aragó–; moltes vegades doncs exposava capital aliè, i en quantitats considerables. El nivell de la casa, tant econòmic com cultural i social era elevat, amb contactes a l'Aragó i Catalunya, ja fos per establiment de membres de la casa, ja fos per viatges de negocis o per estudis. La seva activitat se centrava bàsicament en la compra de bestiar mular. El seu radi d'acció era gran, es podria parlar de trajectes de llarg recorregut, des de les fires del Poitou a les fires del sud de Catalunya, com ara la de Montblanc. Tanmateix, malgrat l'especialització i el major embalum que va assolir, la casa es va afeblir, va resultar més afectada per les males anyades o els mals negocis, i a la fi del període estudiat es va endeutar fortament.

128. Rebut de F. Barret de 650 rals de billó de mans de Joan Caubet en nom d'A. Aunòs pels plets contra els tutors dels menors Junera. AGA, Çò de Joanchiquet, T1-564 (16-IX-1847).

129. AGA, Çò de Joanchiquet, 537-550 (1859).

130. AGA, Çò de Joanchiquet, 564, 457 (1863).

131. AGA, Çò de Joanchiquet, 542 (1860).

Conclusions

Els dos casos singulars de ramblers aranesos analitzats –amb tot el que inclou l'expressió: ramader, marxant, representant, transportista o recader– fan palès un cop més a la història de la Val d'Aran un fet recurrent: la certa incapacitat d'auto-gestionar recursos propis. Encara que Aunòs a voltes va actuar com a marxant autònom que comprava a fires franceses i revenia a les aragoneses o catalanes, en moltes ocasions –i precisament en les partides més importants– l'aranès actuava com a simple intermediari, el «recader» que comprava i transportava a nom d'un tercer, això sí, amb la comissió corresponent, però sense el benefici que hauria suposat una comercialització autogestionada, la qual si bé existia, restava, sembla, limitada a les partides més minses. Això és mostra de la seva feblesa. Les cases fortes araneses tenien capacitat comercial, però escàs patrimoni i capital. La dependència era innegable en molts aspectes, globalment a la Val d'Aran i pel que fa als seus individus, cada cop amb menys capacitat d'iniciativa i limitats a un paper de mers gestors –recaders-transportistes– de mercaderies d'altri –tant les mules com la fusta. Amb aquest panorama, el benefici comercial s'havia convertit en una simple comissió, i molts aranesos en *comissionats*.

Amb els resultats obtinguts no es pot establir com a segura una tendència cap a l'especialització a gran escala detectada en l'activitat de Joanchiquet del segle XIX. Però també caldria una anàlisi molt més extensa per tal de determinar si, en aquest mateix tram cronològic, existien moltes cases com la d'Ignasi Mòla que seguissin un model de petita escala i diversificació. De moment les traces documentals no són prou conclouents i amb aquest article només plantejo la necessitat historiogràfica d'aclarir aquesta disjuntiva, tant per verificar millor les estructures socials internes araneses com per situar la Val d'Aran en el context transfronterer del comerç de bestiar.